

RINGERRIKE.

RVB

AKSJESELSKAPET
FOLLUM
FABRIKKER

RINGERIKE

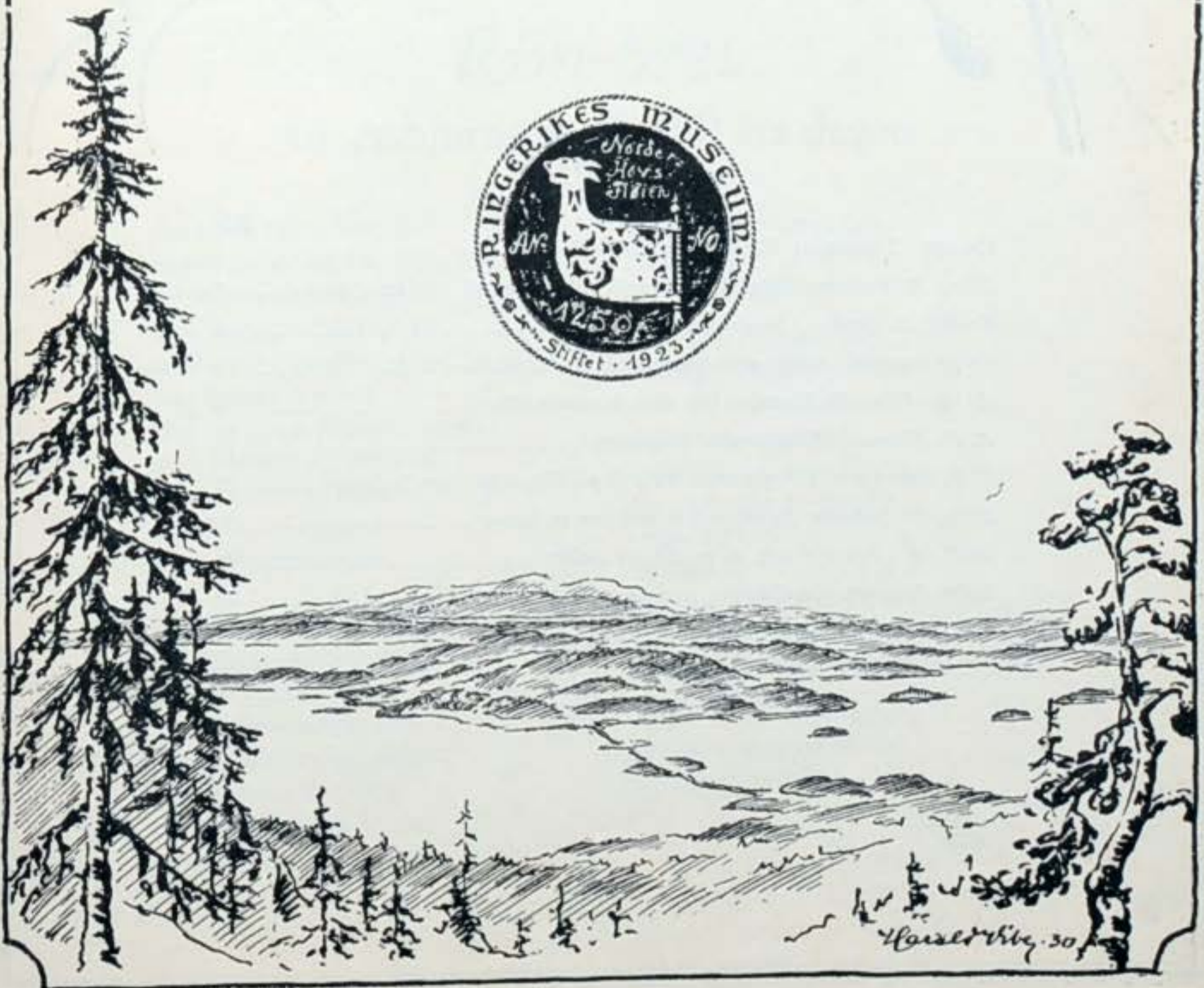
1962 - 1963

UTGITT AV

RINGERIKES UNGDOMSLAG
OG RINGERIKES MUSEUM

VED

ELLEN HALS
OLA BRÆNDEN · H. JØRGENSEN

INNHOOLD:

	Side
Omslag: Tegning av <i>Harald Vibe</i> : Øvre Ask	
<i>Elling M. Solheim</i> : Dikt. Rim-brev til Asbjørnsen på 150 års dagen	3
<i>Fredrik Schjander</i> : Sundvollen	4
<i>Helge Fønnum</i> : Mellomalderdokumenter fra Ringerike	9
<i>Aa. R.</i> : Glimt fra Hønefoss like efter århundreskiftet	14
<i>A. D. Kjørnes</i> : Krokskogens Almenning	20
<i>E. F. Halvorsen</i> : Litt om styre og stell på Ringerike i gamle dager	25
<i>Elling M. Solheim</i> : Betragtninger omkring en lampe	30
<i>H. H. W.</i> : Ein kan lære no av alle ein treffer	31
<i>Helge Fønnum</i> : Straffesaker mot dyr	32

Rim-brev

til Asbjørnsen på 150 års dagen

*Du kjære Peter Christen
nærpå hadde jeg forglømt deg
og skammelig forsømt deg.
Som snøggest har jeg sett
at du fyller hundreogfemti.
Litt avisskryt må til
skal det bli en fest med klemt i.
Men kjenner jeg deg rett
tar du en tur på skauen
og tilslutt ei pipebvil
på Sankthanshaugen.*

*Når kommer du til oss
med din vennesele rygg da
og hilser gamle kjente
her på Ringeriksbygda?
I prestegården, der du vet,
Støren kvikt moverte
og visdom til han Jørgen
og deg med fynd doserte,*

*er skreppa di og staven
og andre rare greier
som Ringerike eier.*

*Den slekt du hørte til
forlengst til jords har vandra,
men sjølve bygda har
seg bare litt forandra.
Og trollpakk, som du vet,
det stadig var en flokk'a
i styre og i stell,
det støtt er mer enn nok'a
Men trøst deg, Peter Christen,
du store skrønemaker,
hør hanen galer kry på Moe og Vaker.*

*Og får du tid så venter jeg
du innom meg vil skotte.
Jeg bor i Gullagata
nr. 8.*

Elling M. Solheim

Sundvollen

Der dypt under mosgraa tinder,
 drømmer du, gjæve gaard,
 i skyggen av løn og linder
 saa gammel og mæt av aar.
 Men elven i li
 stryker dig forbi
 og vækker de tusen minder.

Theodor Caspari.

Da biskop Jens Nielsson skuet ned i 1594 var utsynet over Ringerike det samme praktfulle som i dag. Men bispemannen gir ikke uttrykk for det han ser og føler ved den anledning. Han hadde startet fra Oslo tidlig om morgenen og skulle ri helt til Hole prestegård før natten falt på. Sognepresten i Hole, hr. Hans, hadde møtt frem på Midtskogen og var i bispens følge ned Krokkleiva. I bispens dagboksoppteignelser som er i behold fra denne visitasreisen, står det nøkternt: «saa komme wi strax til Krogkleffuen och droge offuer en

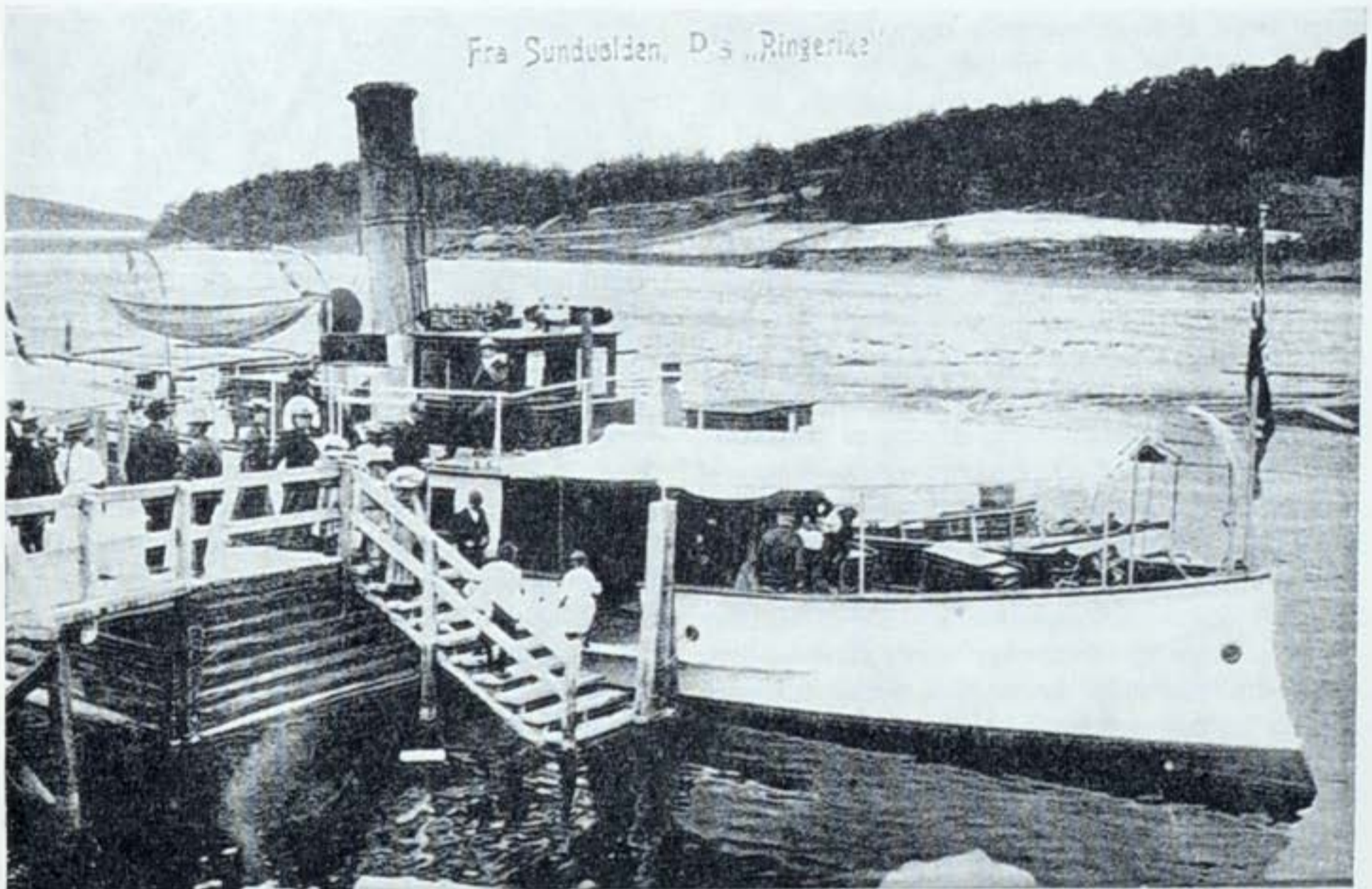
svær stenmal kallis Hampeager, och saa framdelis ned for Kleffuen norduest til Hanseklefuen $\frac{1}{2}$ fiering, saa derfra $\frac{1}{2}$ fiering ned til Krogsund. Der fore wi offuer i vester och er 3 pileskud bredt.» —

En «gjev gård» i Sundvollen kom han ikke til. Ikke engang et natteleie. Et lite skur hvor sundmannen holdt til kan ha vært det eneste. Eller sundmannen har bare sittet og ventet der etter ordre fra hr. Hans. Kanhende har han gjort opp ild i ly av en fjellrabbe, for det var overskyet og kjølig den 4. september 1594, står det i bispens dagbok.

Fastboende har det neppe vært på denne siden av fjorden, men kanskje var det ryddet noe seterland av folk fra gården på den andre siden, Krok-sund Ødegård. Her må også den faste stasjon for fergetrafikken ha ligget på den tiden og i mange år fremover, ikke ved Sundvollen som lå helt isolert. Til langt ut i 1600-årene fantes der ikke gårder med folk langs østsiden av fjorden.

Sundvollen for 100 år siden.

Men i Kroksund, som hadde ligget øde etter Mannedauden i 1300-årene i likhet med mange andre gårder, er der ihvertfall kommet folk og fergested i første halvdel av 1600-årene. Rasmus Persen heter mannen som holder til her. Først i 1652 er Østre Kroksundvold d. v. s. Sundvollen, nevnt i skattemanntall og futeregnskaper.

Det må derfor være i Kroksund hun har holdt til, kjerringa som det kommer klage på i 1648: «Den qvinde, som haver herberge ved overfarten ved Stensfjorden, ligger i ledtog med røvere, tyve, landløbere og skjælme. Naar hun sætter reisende over, farer hun helt utækkelig afsted baade med fylderi og overskjælden paa dennem hun overfører, naar de ikke hende dobbelt derfor vilde fornøie.»

Opplysningene om folk og eiendomsforhold på Ringerike i disse fjerne år er hentet fra det i sitt slag helt enestående materiale, tatt fra enhver tenkelig kilde, som professor E. F. Halvorsen har publisert i de senere årganger av «Ringerike».

Går vi så frem til matrikkelen av 1723, finner vi Sundvollen som en av de større gårder i Hole. Men skystasjon var her ikke, for gjennomgangstrafikk var det smått bevendt med. Fogden Ivar Wiel opplyser i sin Ringeriksbeskrivelse fra

1743 at veien over Krokskogen er i en så miserabel forfatning at den er ubrukbar. Og i 1757 vil den daværende foged ha flere gjestgiverier og skystasjoner i distriktet. Han foreslår bl. a. Midtskogen, og det blir vedtatt. Sundvollen blir ikke nevnt overhodet.

Senere utover i 1700-årene blir det etterhvert mere liv i Sundvollen, tillands og til vanns. På den tiden var den driftige Conrad Clausen eier av Bærums Verk. Da Krokskogen var uthugget til kullved, måtte han til Ringerike, ja helt til Modum og Tyristrand for å få ved og kull. Nye kleiver og veier opp fra lavlandet og over skogen til Bærums Verk ble anlagt. En av de viktigste ble Krokkleiva, og Sundvollen ble litt av et centrum i kulltrafikken langveisfra, med omlasting fra båter og prammer over i kjøretøyer. En simpel kro og et primitivt herberge var godt nok for de som drev med kulkjøring. Finere folk kom ikke gjerne denne veien, så noe behov for et skikkelig gjestgiveri og herberge var det fremdeles ikke.

Men så — den 27. september 1805 — kan viseveimester Borchgrevink rapportere til generalveieintendant Peder Anker at veien, Den nye Bergenske Kongevei over Krokskogen som var påbegynt i 1791, vil være ferdig frem til broens be-

gynnelse (d. e. Kroksund Bro) «næste uge». Veien var altså ferdig frem til Sundvollen i oktober 1805. Dermed var forholdene lagt tilrette for et knutepunkt i Sundvollen.

Mannen som så de mulighetene som lå her og som viste seg å ha forstand på å utnytte dem, stod også ferdig. Samme år som veien var ferdig solgte Ole Blyberg gården Sætrang i Haug, som han hadde drevet, og 4 år senere kjøpte han Sundvollen gård. Han ble grunnlegger av hotellet som etterhvert ble kjent Verden over, og i 120 år, gjennom 3 generasjoner, uløselig knyttet til vertskapet Blyberg. (Om slekten Blyberg se A. Lagesen: Ringeriksslekter I.)

Det var i den gamle hovedbygningen på Sundvollen Ole Blyberg åpnet hotellet. At huset skal ha stått der fra begynnelsen av 1700-årene, som det sies, er meget sannsynlig. Av de første bildene vi har fra Sundvollen kan vi se at det er en standsmessig hovedbygning på en storgård, som Sundvollen var på den tiden da den skal være oppført. Den danner fremdeles kjernen i hotellbygningen slik vi ser den i dag.

Det var adskillig blest om den nye kongeveien og det hadde den forsåvidt fortjent, der den lå med en hittil ukjent bredde og forseggjort på alle måter. Fra den dagen den ble åpnet for trafikk i 1805 gikk all ferdsel fra Oslo til Ringerike og videre, over her. Det var liv og travelhet langs veien dag og natt. Denne veien kom de til og fra Bergen og fra alle daler og avkroker som sognet til Ringerike. Ja, folk kom denne veien selv om andre var kortere. Finere på alle måter var veien, og morsommere, med alle slags rare mennesker. Og så Kongens og Dronningens Utsikt da! Turen

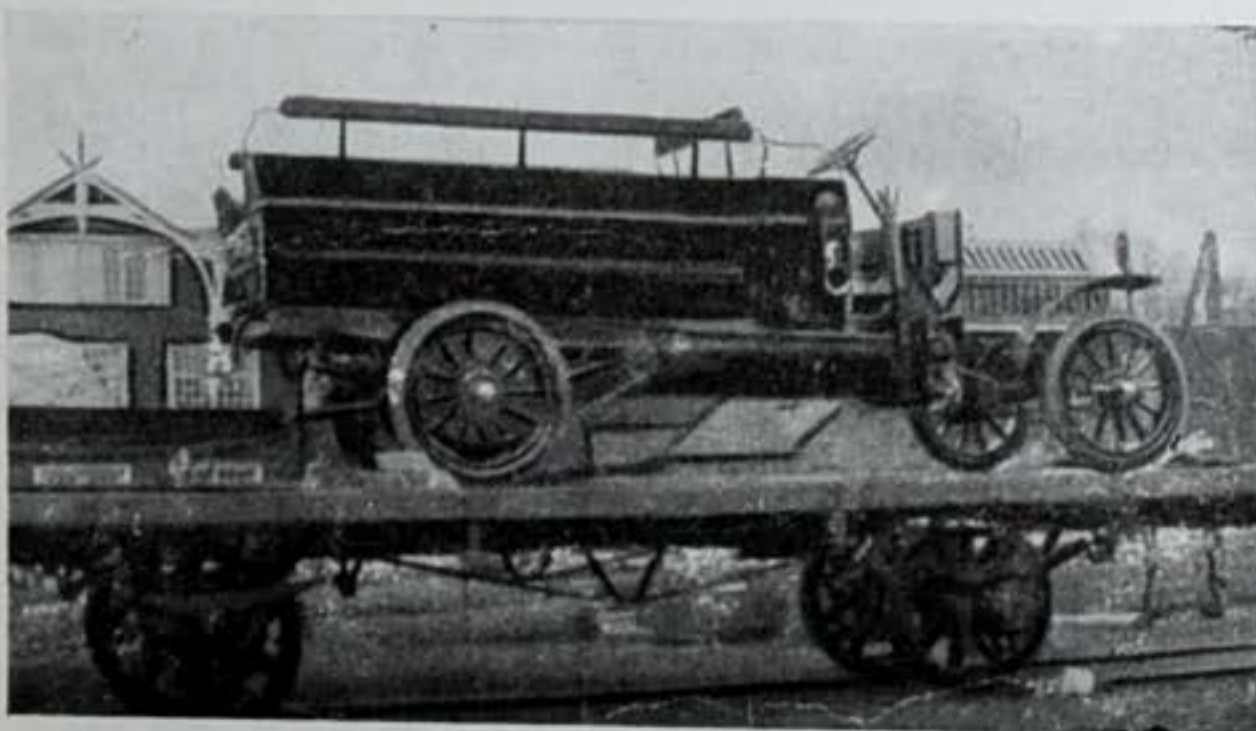
Fra Pinsetur til Sundvollen i 1888.

over Krokskogen til Sundvollen var en passe dagstur eller 2 dages tur for tilreisende i Oslo. Den ble en turistattraksjon, Norges første turistrute. Og alle skulle de inn på Sundvollen, enten det nå var det mål de hadde satt seg for turen, eller de skulle videre.

I 1853 var Svangstrandveien ferdig og 2 år senere veien over Sollihøgda, — nye attraksjoner, stadig med Sundvollen som det naturlige mål og vendepunkt for alle som skulle «gjøre» Norge på kort tid. Her var start- og innkomststed for den som ville gå kleiva til utsiktene.

Turen til Sundvollen ble en av de første og mest populære som Thomas Bennett, grunnleggeren av vårt første reisebyrå, la opp for utlendinger når de kom til Oslo. Han kom selv til Sundvollen i høsten 1848, inspiserste stedet og hotellet og ga det sin varmeste anbefaling. Senere var han der jevnlig på besøk. Bennett holdt hester og vogner i rikt utvalg til turistenes disposisjon, finere og simplere. «I denne karjolen kjørte prinsen av Wales til Sundvollen og tilbake», kunne han si, «og den der brukte hertugen av Marlborough».

Sundvollens internasjonale ry skriver seg fra denne tiden omkring 1850, da Johan Blyberg overtar hotellet etter foreldrene. Det er et merkbart skille her. Enkelte reisende som kommer til Sundvollen før dette tidsskille kan nok ha noe pent å si om stedet, men svært mange er misfornøyet. En engelskmann som kom i 1840 skriver at han her fikk en meget dårlig forsmak på hva han kunne vente seg på landsbygden i Norge. Dårlig mat, skittenferdighet og

Bennet's «Tidabolmer» i fast rute Oslo-Sundvollen fra 1910.

sommel. Rottene er en ufyselig plage her, skriver en. En tysker som kommer på denne tiden klager over dårlig service. Vertskap og tjenestefolk står bare og glaner mens gjestene selv strever med bagasjen når de kommer og når de reiser. Stedets folk strømmer til og legger tydelig for dagen at de synes de tilreisende er noen latterlige fremtoninger.

Enkelte opplysninger av interesse kan vi finne i disse gamle reiseberetningene. En utlending som var her i begynnelsen av 1840-årene og som til avveksiing var ganske godt fornøyet med stedet, gir en beskrivelse av broen over Kroksundet. Det er en iang trebro, skriver han, som flyter på vannet. Den består av en masse trær som er lagt tett i tett på tvers, og når en kjører over, bølger broen opp og ned. En annen som dro forbi i 1837 og kom til Hønefoss, forteller at der i nærheten av Glatvedts Hotel lå «en ennå ikke ferdigbygd dampbåt, den første norskbygde». Han skriver at den eies av Staten og 2 Drammensborgere i fellesskap, har en 12 hesters maskin, skal hete «Kong Ring» og settes i fart mellom Hønefoss og Vikersund.

Etter at Johan Blyberg overtar hotellet, blir det som sagt en tydelig forandring til det bedre, og fra 1860-årene leser vi bare lovord om Sundvollen. En far med 3 unge døtre kommer fra Sveits til Sundvollen i 1869, «en stor skysstasjon og et utmerket sted hvor de kan ta imot de mange reisende som hele sommeren strømmer til for å se den vidtberømte utsikt fra Krokkleven». — «Det er en scene av overordentlig skjønnhet, og har man noensinde sett dette syn, vil det komme igjen i mangan drøm ved natt og ved dag», leser vi. De 3 søstre blir innlosjert i et rom på loftet med 4 vinduer og 4 massive senger, to og to over hverandre. Det er i Johan Blybergs tid, antagelig omkring 1870, at det karakteristiske tilbygget som deker hele fasaden av den gamle bygningen, — blir oppført.

Folk på Sundvollen ble etterhvert vant til at det kom mange rare mennesker innom på vei til og fra Oslo. Men de har sikkert gnidd seg i øynene da engelskmannen Hubert Smith kom forbi med sitt følge i 1872. Han ankom til Oslo med 3 sigøynerne i fullt sigøynerutstyr, dertil 2 esler, telter og campingutstyr. Med dette dro han landeveien opp Østerdalen til Møre og Romsdal, ned Valdres, over Sundvollen og Krokskogen tilbake til Oslo. Det var et eksperiment, skriver han, og meget vellykket. Alt gikk på sigøynermanér, eslene bar all ba-

gasjen og sigøynerne utførte alt arbeide. Smith var bare sjef, ikke på like fot med følget, han hadde sitt eget telt og når det passet ham tok han inn på hotell og lot sigøynerne greie seg selv. —

En prydhage med en fontene blir anlagt ved hotellet i 60-årene og er gjenstand for stor oppmerksomhet. Og noe senere lokkes det med friske bad i Tyrifjorden. Et badehus blir oppført for hotellets gjester, en kone i et skur i nærheten har nøkkelen og sørger for håndklær.

Slik Sundvollen lå, godt tilbaketrukket fra veien og omgitt av svære eldgamle trær med skogen og fjellet tett innpå seg, har det utvilsomt satt fantasien i sving hos mangen utlending som kom her i 1800-årene. Engelskmannen Charles Wood som bodde her i slutten av 70-årene har sikkert gjort seg til talsmann for mange med sin beskrivelse av det inntrykk som det gamle huset har gjort på ham, med sine mange ganger og utbygninger. Det er mørkt og dystert her, skriver han, store rom, gammeldags utstyrt, veldige senger omgitt av tunge forhengsgardiner. Lange mørke og mystiske ganger og kroker, dystre oppholdsrom, men lyse og vennlige gjesteværelser på toppen. — Han har sikkert hatt i tankene de gamle vertshusene i England som Charles Dickens beskriver så levende i «Pickwick-klubben. Wood har likt seg godt i det gamle spøkeshuset, det skyldes ikke minst den trauste verten på stedet. Om Blyberg skriver han: «Han er den fineste og hederligste, den mest høflige og elskverdige hotellvert jeg har hatt gleden av å treffe i Norge.» En bedre attest kan ingen hotellvert ønske seg.

Konger og keisere og andre fyrstelige personer kom i forrige århundre ikke sjelden til Sundvollen med brask og bram og stort følge, som skikk og bruk var den gang. Store forberedelser var gjerne truffet, alle langs veiene visste det, så det hele ble et praktfullt skuespill, en folkeforlystelse som sent ble glemt. Keiser Wilhelm var der, og Bernadottene i tur og orden, — Carl Johan, Carl XV, Oscar II og Gustav V som prins. Vår egen kong Olav var her første gang som liten gutt sammen med sin far, og hans bestefar hadde i sin tid vært her som kronprins. Om en rekke av kjente folk som har gjestet stedet finner vi minner innenfor murene på Sundvollen.

Fra norsk hold får vi også tidlig slått fast Sundvollens popularitet og sterke posisjon i folks bevissthet. I en norsk «Lomme-reiseroute» fra 1876 står Sundvollen oppført som «et udmerket godt

kvarter». Og da professor Yngvar Nielsen i 1879 utga sin «Reisehåndbok over Norge» førte han opp Sundvollen som «et meget godt hotel i henrivende omgivelser». Det gjentar seg i de utallige senere utgaver av boken.

I 1880-årene kom cyklistene, forløperne for det moderne hjulredskap, og den dag i dag er Sundvollen søndagsturens mål for mange iherdige entusiaster som «ligger på hjul» langs veiene. Tegningen av cyklistene som ledsager denne artikkel er hentet fra Ernst Bjerknes' skisse- og dagbok fra hans første cykkeltur til Sundvollen i pinsen 1888.

I 1910 ble startsignalet gitt for rutebiltrafikken. Det året satte Bennett's Reisebureau i gang fast rutebil Oslo—Sundvollen med en svensk «Tidaholmer» modell 1906 med plass til 10—12 personer.

Men det var ikke bare langs landeveiene folk kom. «Turistdampere» ble satt i rute på Tyrifjorden. Også i denne trafikken ble Sundvollen et naturlig centrum, det viktigste anløpssted, der det lå

midt i leden. Passasjertrafikken på fjorden nådde sitt høydepunkt da et rent luksusskip i miniatyr en vårdag i 1905 kom dampende flaggprydet opp fjorden til Sundvollen. «Ringerike het den. Det var A.s Lierbanen som hade satt den i fart fra banens endepunkt i Svangstrand som en ekstra attraksjon i tillegg til togreisen.

I 1932 overtok Martin Hansen Sundvollen etter den siste Blyberg. Martin Hansen hadde den store fordel at han var vokset opp så å si i skyggen av Sundvollen, han kjente stedet ut og inn alt før han overtok det. Med pietetsfølelse, klokskap og fremragende dyktighet drev han det tradisjonelle stedet videre i den Blybergske ånd, og det falt i hans lodd å arrangere en verdig feiring av Sundvollens 300 års jubileum i 1948, en oppgave han skilte seg fra på en utmerket måte. Jubileet kulminerte i en strålende fest, med en storstilet hyldest til Sundvollen og verten der — Martin Hansen.

I 1955 døde Martin Hansen. Hans datter og svigersønn, Ruth og Alf Helgestad overtok da

Karjol-skyss i 1835.

Mellemalderdokumenter fra Ringerike

(Fortsettelse fra forrige hefte)

Bind IV av *Diplomatarium Norvegicum* inneholder gjengivelser av langt flere Ringeriksbrev enn noe annet bind av dette verk. Det henger vel sammen med at de aller fleste av originalene hører til den Arne Magnæanske samling. (Denne gamle manuskriptsamling ble nærmere omtalt i fjorårets hefte av «Ringerike», s. 18).

Gjengivelsene nedenfor er laget på samme måte som i fjor. Dog er et enkelt dokument, D.N.IV, s. 328, gjengitt i sin helhet fordi det gir et godt inntrykk av hvorledes man i testamentarisk form ordnet med gravsted, sjelemesser, klokkeringing osv. i den katolske tid, — brevet er fra 1361, altså kort tid etter svartedauen.

I fjor ble det gjengitt et fotografi av et skinnbrev fra midten av 1300-tallet. I år inntas bilde av et skinnbrev fra begynnelsen av 1500-årene.

Helge Fonnun.

D. N. IV, s. 63

Kong Håkon Magnussen kunngjør for alle Oppendingene at da kapellet på Thornberg (Ringerike) holder på å falle ned, så legger han alt Thornbergkirkens gods under Maria-kirken i Oslo på den måte at det der skal opprettes et alter hvor en prest skal synges daglig messe for Thornbergmennes sjele.

Datert Bergen Luciemesse dagen i vår regjerings sjettede år (dvs. 13. desember 1304).

Snare Aslaksson forsegllet. Simon Torsteinsson skrev. Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Seglet er borte.

Sundvollen. I 1959 døde Helgestad og i dag er Ruth Helgestad alene om det hele. Ingen som kjenner henne vil være i tvil om at hun er len rette til å drive Sundvollen videre i den ånd som kom til uttrykk i minneboken på Sundvollen som hennes far lot utarbeide ved det store jubileet i 1948.

Fredrik Schjander

D. N. IV, s. 108

Kongens ombudsmann på Ringerike Håkon Dan lovverner (fredlyser) kongens gård Naudgengsrud mot all ulovlig bruk — på foranledning av klage fra bygselsmannen Tore ved hans hustru Anbjørg.

Datert Oslo Persokaften i kong Håkons 17. regjeringsår (dvs. 21. februar 1316).

Originalen er et skinnbrev i Bergens Museum. Seglet er revet av.

D. N. IV, s. 111

Oslobispen Helge gir 20 markebol jordegods som han i sin embedstid har kjøpt av bispestolens renter, til presten ved det st. Antoniusalter han har opprettet ved Hallvardskirken i Oslo — deriblant tre halvsælder smør og et pund malt i Aker på Ringerike.

Datert Oslo dagen nest etter Olsok i året etter Christi fødsel tusen tre hundre og seksten (dvs. 30. juli 1316).

Christi fødsel tusen tre hundre og seksten (dvs. 30. juli 1316).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger.

D. N. IV, s. 183

Sinder på Auren og Amund smed kunngjør at Halvard og Håkon Narvesson solgte til Estein hver 2 örtogsbol i gården Brunsvoll (Hedmark). Dessuten nevnes Annulf på Hole med fullmakt fra Thorstein Narvesson, og gården Dale («i daulum») i Vangsbygden.

«Jeg Reider Viliamsson satte mitt segl sammen med Sindres og Amunds segl under dette brev.»

Datert Bølgen i Vangs sokn siste søndag om sommeren i kong Magnus' 16. regjeringsår (dvs. 9. oktober 1334).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Seglene er borte.

D. N. IV, s. 218

Presten Jon på Ullinshof og hans vikar Joar kunngjør at Aksel Halvardsson samtykket i at hans

hustru Thora Eivindsdotter hadde solgt 4 ørtugsbol i nedre gården på Mo på Røyse på Ringerike.

Datert Lautin palmesøndags aften i kong Magnus' 23. regjeringsår (dvs. 23. mars 1342).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Første segl henger ved.

D. N. VI, s. 221

Herr Håkons lensmann på Ringerike kunngjør at Onnund på Moe vedgikk at Rane på Frøyshov førte Omund på Fjell og Kolbein Thorgeirsson som vitner på at Leinemennene hadde vegrett over gården Mo (i Hole). Det samme bevitnet de to menn Dyre og Ole.

Datert Leine onsdagen nest før Lavransmesse i kong Magnus' 23. regjeringsår (dvs. 7. august 1342).

Etter attestert avskrift på skinn i Arne Magnæanske samlinger.

D. N. IV, s. 237

Presten Thore i Hole og vikarierende prest Iver i Norderhov samt Pål Eilifsson og Aslak Halvardsson kunngjør at presten Sigurd Pålsson og hans bror Harald samt Asleif på Vegastein og Ormstein på Ringås ga presten Estein på Norderhov et havsældbøl i Vestern i Vangsbygd på Ringerike til bordhold for at givernes navn innføres i årtideboken.

Datert Vegastein i Ringerike mandagen nest etter Magnusmesse om våren i kong Magnus' 26. regjeringsår (dvs. 18. april 1345).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Det er seglforbundet med de to følgende brev og med brevet av 1389.

D. N. IV, s. 238

Presten Estein Håvardsson på Norderhov kunngjør at han mandagen nest etter Magnusmesse om våren ga Peter Jonsson fullmakt til å bygsle bort 2 øresbol i gården Vestern i Vangsbygd på Ringerike (se foregående brev).

D. N. IV, s. 242

Sysselmann på Ringerike Thorgils Smidssons lensmann Halvard kunngjør at Peter på Sotrang førte Helge og Olaf Klætta (?) som vitner om at Asleif på Klekken hadde bygslet 2 øresbol i Vestern til Olof på Skafberud. Som vitner nevnes også Jon Glamr og Eilif kotr.

Presten Jon på Lunner og presten Iver, vikar på Norderhov, satte sine segl sammen med lensmann Halvards under brevet.

Datert Norderhov på Ringerike lauparsmesse aften i kong Magnus' 27. regjeringsår (dvs. 23. februar 1346). (Se de to foregående brev).

D. N. IV, s. 250

Thorer, prest på Hole, og Eivind på Frok kunngjør at Pål Alfsson solgte til Arnstein Petersson 1 øresbol i nedre gården Mo på Røyse.

Datert Hole kirke på Røyse på Ringerike mandagen nest etter Martinsmesse i kong Magnus' 28. regjeringsår (dvs. 13. november 1346).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Første segl henger ved.

D. N. IV, s. 262

Presten Estein på Norderhov og presten Thore på Hole samt Peter Jonsson og Audun på Bjerke (Biorku) kunngjør hva Orm på Nord-dale (Dæli) og Ogmund Asbjørnsson på Moe opplyste om hvor vidt Orm hadde fått full betaling for en part i gården Moe. Her nevnes også Ogmunds mor Thora Ogmundsdatter. Som vitner nevnes Iver Svardstad, Thord Thorkjelsson og Thorbjørn Halvardsson.

Datert Norderhov tingsted lørdagen i midfasten i kong Magnus' 29. regjeringsår (dvs. 29. mars 1348).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Et tidligere vedheftet brev er borte. Det tredje segl henger ved.

D. N. IV, s. 287

Presten Jon på Norderhov og Ketil på Moe kunngjør at Olaf badstummann fikk full betaling av Thora i Birki for det han hadde solgt til henne i gården Knide (Knive?).

Datert Norderhov tirsdagen nest etter Martinsmesse i kong Magnus' 34. regjeringsår (dvs. 13. november 1352).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. En rest av første segl henger ved.

D. N. IV, s. 301

Åsulf Håkonsson, lensmann på Ringerike, kunngjør at prosten Peter Eiriksson ved Mariakirken i Oslo var på tingvollene ved Norderhovs kirke på Ringerike og klaget over at Ingulf Eivindsson innehadde to fiskebekker, Vållbekken og Møllebek-

ken, som tilligger og har tilligget Stein på Ringerike. Prosten Peter førte 2 vitner, Jorun på Bjerke og Olav skryda, om at eierne av Stein før manndøden hadde fiskeretten i de to bekkene. Her nevnes Anstein og Ogmund på Stein. Til stede var presten Thorstein på Norderhov og Pål på Sotrang som begge satte sine segl sammen med Åsulfs under brevet.

Datert Norderhov på to apostlers messeaften om vinteren i kong Håkons annet regjeringsår (dvs. 27. oktober 1356).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Det tredje segl er borte.

D. N. IV, s. 314

Svein Thorsteinsson og Jon Åsulfsson, lagrettemenn i Oslo herred, kunngjør at Håkon Audunsson avsto 6 øresbol i Hjalle på (Tyri-) Stranden i Norderhøvs sokn til Thorbjørn Audulfsson mot parter i søndre Bjordsin, i søndre gården i vestre Ossin i lille sogn (i Aker) og i Bjørefne i Tanum sokn i vestre Bærum.

Datert korsbrødregården i Oslo Halvardsmesse-dagen i kong Håkons fjerde regjeringsår (dvs. 15. mai 1359).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Seglene er borte.

D. N. IV, s. 328

In nomine domini (i Herrens navn) amen gjør jeg Halvard Eivindsson dette mitt testamente heil og frisk. Først gir jeg min sjel til Gud og den hellige jomfru Maria og jeg velger meg gravsted inne i Norderhøvs kirke foran Marias alter hos mine fedre (slik) som jeg før har ordnet, og jeg gir til kirken, den ene prest etter den annen, til årtidehold (sjelemesser) for meg og min datter Gunna 2 gamle øresbol i søndre gården på Vegastein på det vilkår at det blir sunget sjelemesse hver årtidedag for begge våre sjeler. Likeledes gir jeg klokkeren, den ene etter den annen, et gammelt øresbol i førstnevnte jord og ei ku med den avtale at han tenner min lampe foran Marias alter hver helgedag og ringer på hver av våre årtidedager. Likeledes gir jeg herr Dyre på Hole min lovbok for å lyse min årtid så lenge han lever. Førnevnte herr Dyre var tilstede ved denne min ordning som ble gjort på sankt Svittuns dag i det herrens år MCCCLX primo (dvs. 2. juli 1361).

(Samtidig er tilføyet med annet blekk:) Likeledes en levende ku til Holes og en annen til Haugs

prest, den ene etter den annen, til årtids brev og bønnehold for meg.

Etter skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. 2 segl henger ved.

D. N. IV, s. 338

(Fruen) Cecilia Håkonsdatter (Bolt) kunngjør at hun gir en del gårder på Østlandet, deriblant Rytteraker i Steins sokn på Ringerike, til Mariakirken i Oslo mot at prestene der skal holde årtidene (sjelemessene) for en rekke av henens slektninger som hun nevner, og hver gang fø tre almissemenn.

Datert Oslo søndag nest etter St. Bartholomeus' fest anno domini M.CCC.LX. tercio (dvs. 28. august 1363).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Seglene er borte.

D. N. IV, s. 355

Presten Dyre på Norderhov, Asulf Håkonsson og Asulf Evindsson attesterer en avskrift av ovennevnte brev av 7. august 1342.

Datert Leine anno domini millesimo CCC.LX.VJ. på St. Maria Magdalenes dag (dvs. 22. juli 1366).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Seglene er borte.

D. N. IV, s. 357

Prest ved Mariakirken i Tunsberg Håkon Ogmundsson, presten Andres Arnaldsson på Ramnes i Vestfold, Aslak Steinarsson, Helge Sumalidsson og Thorgeir Gunnulfsson kunngjør at Helleik Steinarsson stadfestet Olaf blåsars gave til Halvardskirken i Oslo i den første manndøden: 2 øresbol i gården Horheim (Horum) på Ringerike med samtykke av sin kone Ragnhild Thorsteinsdatter, søster av nevnte Olaf.

Datert Solberg i Ramnes lørdagen nest etter lauparsmesse tusen tre hundre seksti og syv år e. vår herres fødsel (dvs. 27. februar 1367).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Det tredje segl er bort.

D. N. IV, s. 367

Gunnar Hierrandsson, lagmann i Bergen, og Nikolas Thorsteinsson, rådmann i samme by, kunngjør at Gudrun Steinarsdatter stadfestet sin husband Ogmund Sigurdsons salg av 2 øresbol i gården Alme i Vangs sokn på Ringerike, som hun arvet etter sin far presten Steinar, til prosten Peter ved Mariakirken i Oslo.

Datert Bergen tirsdagen nest etter påskeuken i kong Håkons fjortende regjeringsår (dvs. 3. april 1369).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Seglene er borte.

D. N. IV, s. 420

Hamarbispen Sigurd kunngjør at i sak mellom Norderhovspresten Dyre Bårdsson og Pål Thordsson om 2 øresbol i gården Vestrin i Haugs sokn på Ringerike, tildømte han Norderhov kirke og prest de 2 øresbol i Vestrin, i henhold til de vedheftede brev (se ovenfor brevene av 18. april 1345 og brevet av 23. februar 1346). Her nevnes også Påls værfar Halvard, og Erling på Vestrin.

Datert Storøen tirsdagen nest etter Gregorsmesse anno domini M.CCC.LXXX. nono (dvs. 16. mars 1389).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Bispens segl henger ved og forbinder dette brev med de tre eldre brevene.

D. N. IV, s. 520

Lothen Thorgeirsson og Alf Thorsteinsson kunngjør at Eivind Guthormsson hadde solgt til hustru Ulvhild Thorgautsdatter 6 øresbol i søndre gården i Hval i Haugs sokn i Vangsbygden på Ringerike, og at Eivind hadde fått hele betalingen.

Datert Søm på Eiker tirsdagen nest før midfaste-søndag i kong Eiriks 11. regjeringsår (dvs. 23. mars 1400).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Det annet segl henger ved.

D. N. IV, s. 549

Thord Mendiksson og Halkjel Bendiksson kunngjør at Gudrun Guthormsdatter med samtykke av sin mor Ronnog og sin husband Bjørn ga Håkon Arnul(v)sson sin rett til 1 markebol i Geitheim i vestre Bæreim. Her nevnes også Thorbjørn Guthormsson.

Datert Norderhov på Ringerike torsdagen nest før krossmesse om høsten i kong Eiriks 16. regjeringsår (dvs. 10. desember 1405).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Seglene er borte.

D. N. IV, s. 573

Presten Asle Thorsteinsson på Heggen, Thorgils Helgesson og Thore Andresson kunngjør at Gudbrand Jonsson hadde solgt til hustru Ulvhild Thor-

gautsdatter halvannet øresbol i søndre gården Hval i Haugs sokn på Ringerike.

Datert tingstedet på Viker mandagen i gangdagene i kong Eriks 24. regjeringsår (dvs. 29. mars 1413).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Seglene henger ved.

D. N. IV, s. 607

Lagrettemennene Thorgeir Gundersson og Olaf Guthormsson kunngjør at Sigrid Sveinsdatter ga i testament 1 øresbol i øvregården i Vestren i Haugs sokn i Vangsbygden på Ringerike til presten (på Norderhov) Gudbrand Åsulfsson for sin sjel og sin husband Harald Guthormssons sjel.

Datert nordre gården Rå i Norderhov sokn på Ringerike søndagen nest før Mikkelsmesse i kong Eiriks 40. regjeringsår (dvs. 26. september 1428).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Seglene henger ved.

D. N. IV, s. 652

Lagrettemennene Evind Jonsson og Tord Lodensson kunngjør arveskifte etter Åsa Iversdatter mellom Orm Einarsson og Thord Haraldsson. Her nevnes også 2 øresbol i søndre gården Vestren i Haugs sokn på Ringerike.

Datert Jevnaker dagen nest før vår Frue messe (Marimesse) i fasten i kong Christoffers første regjeringsår (dvs. 24. mars 1443).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Seglene henger ved.

D. N. IV, s. 684

Lensmann på Ringerike Evind Jonsson opptar tingsvitne om hvorledes det var gått for seg ved ildebranden på Frøyshov i Hole. Her nevnes Dyre Gestsson og Pål Alfsson, deretter lagrettemennene Esten Sigurdsson, Harald Torgeirsson og Dyre Sigurdsson samt de to menn Peder Jønnesson og Elling Omundsson.

Datert rette stevnestedet på Føyshov i Hole sokn på Ringerike mandagen nest etter midfaste søndag anno domini M.CD.L.III. (dvs. 1. april 1454).

Originalen er et skinnbrev i Arne Magnæanske samlinger. Seglene er borte.

D. N. IV, s. 708

Guttorm Iversson, prest på Norderhov og prost i Thelemarken, kunngjør at han har gitt Gunnulf

Glimt fra Hønefoss

like etter århundreskiftet

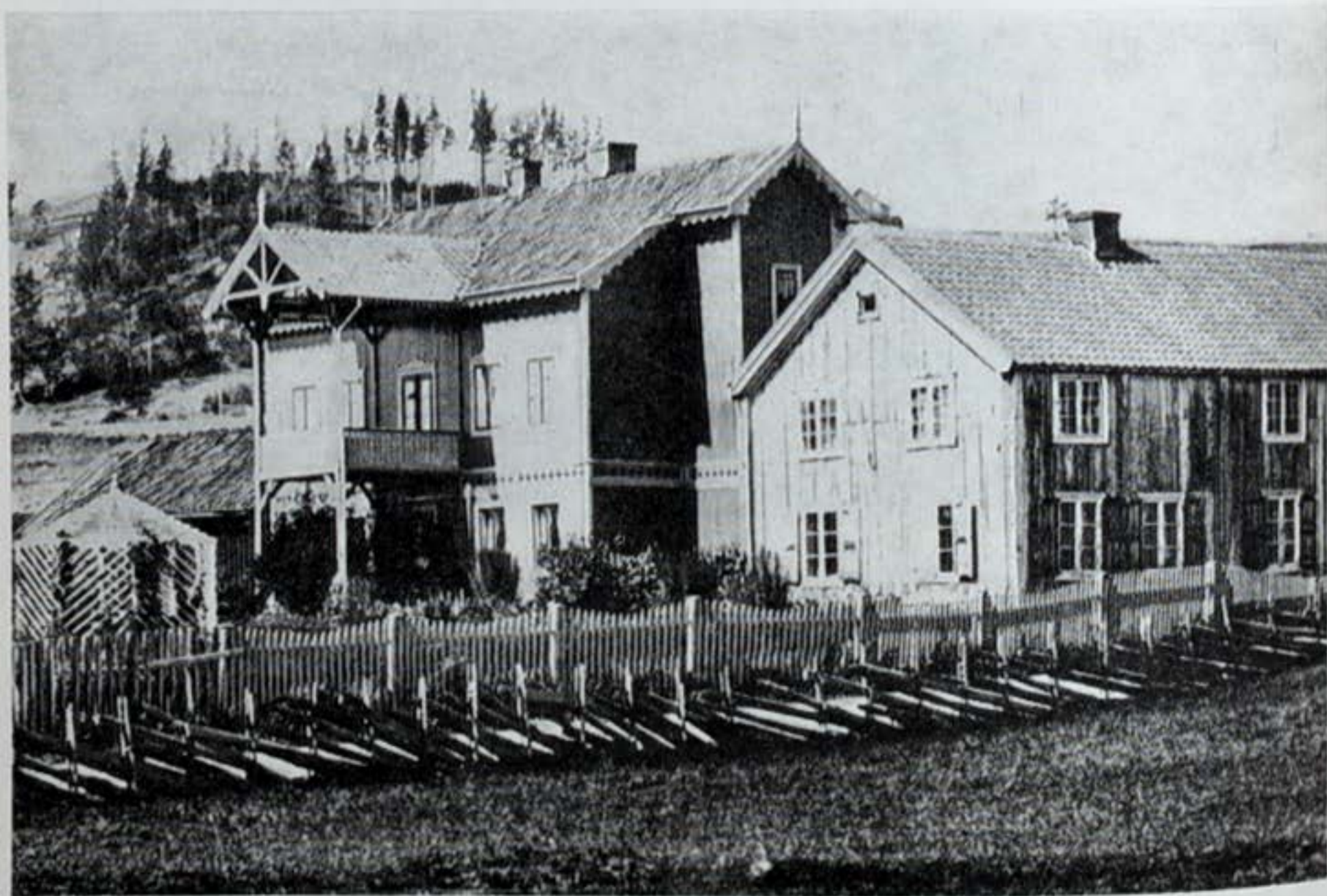
Byens utseende

I forrige nummer av «Ringerike» fortalte jeg om små episoder i min barndoms by, i tiden omkring 1900, sett med et barns øyne. Nu vil jeg forsøke å fortelle hvordan byen så ut på den tiden, og så får jeg i et senere hefte prøve å skildre det daglige liv i det vesle bysamfundet. Jeg håber jeg ikke skal kjede leseren med en altfor tørr oppramsing.

For å ta Sydsiden først, så var den vesentligste del av bebyggelsen konsentrert i Storgaten, Torvet, og gatene som grenset til det. Lokalet «Ringerike» og «Haandverkerforeningen» var bygget. Middelskolen var i sin opprindelige skikkelse en

toetasjes murbygning med tegnesal på loftet. Den var blitt færdig i 1886, og elevantallet var 80—100, fordelt på 4 klasser.

Provst Christophersen, som da var 3. prest i Norderhov prestegjeld — det var først 1. juli 13 at Hønefoss blev utskilt som eget sognekall — hadde nettopp bygget sin villa ved den gamle Sundbroen, den han ved sin død skjenket Hønefoss kommune som prestebolig. Der hvor Kaarstads forretningsgård senere ble bygget, lå en eldgammel bygning, og på tomten hvor «Central» (Storgt. 10) reiste seg i 1912, var gartner Olsens løkke. Der lå det en liten stue — stabburet står forresten enda — og jorden blev drevet som gartneri. Dyrlæge Haakenstads gård, — jeg husker

Der hvor Kaarstads forretningsgård senere ble bygget, lå en eldgammel bygning

Privatbankens tomt og Granumstua

ikke hvem den daværende eier var —, var en toetasjes rappet bygning, og i hjørnebutikken der hadde frk. Lina Lerberg i mange år sin delikatesseforretning.

Hole Sparebanks gård er jo enda så ny, at de fleste sikkert husker Bjørnerudgården, som sammen med naboeiendommen, som er noenlunde uforandret, tilhørte kjøpmann A. E. Weien. — Hønefoss & Oplands Privatbank holdt til i bank-sjef Jensens gård, Storgt. 1, helt fra starten i 1899 til den flyttet over i sin nyoppførte bankbygning etter 1. verdenskrig. Der hvor den blev bygget, var det tidligere en ubebygget tomt med et plankegjerde omkring, og utenfor, helt ute på torvet, lå Granumstua, hvor skomakermester Granum med sin stab av svenner forsynte byens og omegnens befolkning med skotøy, det aller meste håndsydd naturligvis. Svært lite fabrikkskotøy var kommet i bruk enda.

Bryggeriets gård var en lav, koselig bygning. Hovedbygningen med utsalg og kontor lå tilbake-

trukket fra Torvet, på linje med fru Ohlsens hus, som nu dessværre er revet, og hvor Kaffistova hadde lokaler i over en menneskealder. Lagerbygningen lå ut mot Torvet, nesten i rett vinkel med hovedbygningen, og med baksiden mot Thomas Kristiansens gårds plass. Kristiansens gård var en toetasjes murbygning med forretninger i 1. etasje, og eieren selv hadde vognmannsforretning. Inne på gårdsplassen blev det også holdt auksjoner. Gården blev kjøpt av Hønefoss Sparebank og revet for å gi plass til den nye bankgård, som blev ferdig i 1915, og som foruten å skaffe banken nye og tidsmessige lokaler, også hadde plass til Postkontoret og en forretning.

Thistedes gård og møllen blev bygget like efter århundreskiftet, og i 1901 flyttet telefonsentralen dit fra Glatveds Hotel. Det var nemlig mens hr. Thisted eiet Glatved, at han som den foregangsmann han var, åpnet en privat telefonsentral der. Like før flytningen blev den overtatt av Drammen & Oplands Telefonselskap. Ved flytningen

var sentralen ikke større enn at den fikk plass i et dypt, men smalt rom nærmest møllen i 1. etg. Alle telegrammer blev jo dengang sendt over jernbane-telegrafene. Først i 1908 overtok Staten det hele, og installerte Rikstelegraf & Rikstelefon i 2. etg. hvor den holdt til inntil Telegrafverket kjøpte det gamle Grand Hotel, og den flyttet i egen gård omkring 1921/22.

Postkontoret, som i årene omkring 1900 hadde lokaler i Kirkegt. 9, i de små rommene nærmest kirken, flyttet også opp i Thistedes gård, og ellers hadde gården lokaler til mange forretninger. — Jeg kan ikke huske at Wexhølgården blev bygget — det må ha vært omkring 1890 —, men 1. etg. der har stadig forandret utseende. I hjørnelokalene, hvor Ring. Magasin nu er, holdt Ring. Sparebank til, inntil banken kjøpte Tandberggården, hvor Hønefoss Sparebank hadde hatt lokaler tidligere. Gården hadde innkjørsel fra Torvet helt til banken trengte mere plass, lukket innkjørselen og moderniserte det hele. Ellers er høyre side av Storgaten, sett ovenfra, uforandret helt ned til Stangs gt., bortsett fra endel modernisering. Like- så er St. Olavs gt. og Norderhovsgaten noenlunde uforandret.

I Nyveien var det et og annet lite hus, og Helgesbråten var bølgende akre og enger.

Gullsmed Jørgensens gamle tregård brant ned til grunnen i 1903, og jeg kan enda huske at småguttene høyeste ønske var å få lov å grave på branntomten etter gull og sølv. Til deres store skuffelse fikk de visst ingen adgang dit. Den nuværende murgård blev oppført umiddelbart etterpå, og noen år senere bygget kjøpmann Halvorsen og landhandler Gulbrandsen sin gård Stabellsgt. 6 på tomten hvor Jernbanehotellet tidligere hadde hatt sin have. Det nuværende Grand Hotell het nemlig dengang Jernbanehotellet, også kalt Madshotellet, fordi eieren het Jens Madsen. Han solgte det i 1906 til Jacob Aabel og Petter Viker, som var fettere. I 1909 løste Aabel ut Viker, og blev eneier. Såvidt jeg husker, var der to bygninger, den eldste lå ut mot gaten, og 1. etg. var leiet bort til en forretning. Der førte en umådelig høy trapp fra gaten opp til forretningen. Det var Aabel som senere bygget om hotellet.

Men jeg glemte rent Hygengården, som jo står enda, og tilhører brødrene Helgesen, som i nyere tid har oppført sin moderne murgård på den daværende gårds plass, hvor det lå stall og uthus, som

dengang huset vognmann H. Larsens hester og kjøretøyer.

Engelstads gård, Stabellsgt. 1 er jo forholdsvis ny, og det samme er tilfelle med Bjørnholdts gård Stabellsgt. 12. På denne tomten lå det dengang en gammel tregård. Den gamle apotekergård husker jeg ikke, da den nye var blitt bygget av apoteker Rumi allerede i 1898.

I Stabellsgt. 11 var det dengang hotell. Det het Bæga Hotel, og eiedes av en frk. Herud. Det blev nedlagt omkring 1908/09. Helt ute i gaten, ovenfor Grønlie lå den gamle barberstuen, hvor barber Berg hadde sin salong. Senere blev den overtatt av Lars Øhre.

Jernbanestasjonen lå jo dengang som nå i Norderhov. Den nye stasjonsbygning blev bygget i anledning Bergensbanen, men blev såvidt jeg husker, ikke ferdig til åpningen i november 1909, men først engang i 1910. Teglvirket var dengang en gammel falleferdig bygning. Det eiedes av verkseier Thorne, som siden solgte det til Alf Solberg. Og på Svartbråten og Riperbakken lå det noen rødmalte småhus, som Hønefoss Bruk eiet. Ellers var disse arealene ubebygget.

Utenom tettbebyggelsen omkring torvet, og de tilgrensende gatene, var det vesentlig jorder og løkker, hvor det lavet av ville blomster om våren og sommeren. Der var nok et enkelt hus her og der, men store ubebyggede arealer innimellom. Antagelig omkring 1904/05 blev de første småhusene satt opp nederst i Sundgt., nærmest elven. Ja, noen gate var det jo ikke, bare en vei over jordene. De så ut til å ligge så uendelig langt vekk fra den øvrige bebyggelsen, at det nærmest var utenkelig at de noen gang kunne vokse sammen med den, og den lille husklyngen blev derfor kalt «Veslebyen».

Schjongs eiendom, Sundet, var jo helt til i nyere tid en stor bondegård. Jordene strakte seg over hele det arealet som nu er tett bebygget under navnet Schjongstangen, og grensen mot Norderhov gikk mellom de to hovedbygninger på gården. I Schjongslunden, som altså lå i Norderhov, gikk kuene på beite om sommeren. Selve den åpne plassen, med scene, dansegulv, restaurantbygning m. m. blev da som nu bortleiet om sommeren til stevner, teaterselskaper, danseaftener, folkefester o. a. Teatersjef Harald Otto holdt til der visstnok i et par somre i 1890-årene, og primadonnaen dengang var Hilda Fredriksen, som jo senere fikk et stort navn i teaterverdenen.

Helt ute i gaten lå den gamle barberstuen.

Hvad Nordsiden angår, er det jo også der skjedd store forandringer, særlig i periferien. Selve Nordre Torv skal jeg komme tilbake til siden, så la oss begynne med Høenngt. Den blev alltid kalt Smalgaten fra Strandgaten til nedkjørselen til Glatved, fordi den nettopp var blitt utlagt til full bredde, og tidligere hadde vært en smal passasje. Eiendommene på venstre side, sett fra Strandgt. hadde nemlig hatt store haver, som var blitt ekspropriert da gaten skulle anlegges. Fallebøes gård og N. Gilhuus' gård var ikke bygget enda. På den tomten lå det en liten stue, «Skorstua» kallet. Da gartner Fr. Wagner kom hit til byen, antagelig litt før 1900, leiet han stua og jorden, og begynte sitt første gartneri der.

På den andre siden av gaten lå skomakermester Kristoffersens hus, en værbit, gråsort tømmerbygning, som hans sønn senere bygget om.

Folkeskolen hadde fått sin nye røde murstensbygning allerede i 1891. Før den tid, helt fra 1858,

holdt den til i Strandgt. 3 (nu salmakermester Fjelds gård), som var bygget til det øyemed. Midtelskolen ble opprettet i 1884, men den nye skolebygning blev ikke ferdig før i 1886, så i de to første årene hadde denne skole lokaler i nabogården, Strandgt. 1.

Vis a vis folkeskolen, litt ovenfor Frikirken, lå det to eldgamle bygninger, som blev revet, antagelig litt før århundreskiftet. Hvis jeg ikke husker feil, tilhørte de snekkermester Emil Bakkens far.

Holtangen, den øvre del av Høenngt., arealene fra Bekkestua og Olsund ned til elven, og Westertangen er jo nu tett bebygget, mens alt dette dengang var akre og enger med enkelte små hus her og der. Når vi skulle bort i Ullerålsgt. fra Høenngaten, måtte vi over Piperbekken, som det gikk bro over, men det husker vel de fleste av de eldre, da bekken jo er blitt fylt igjen i forholdsvis ny tid. Nu står det jo en svær murbygning der hvor bekken gikk før.

Til Westerntangen var det tungvint å komme, for broen gikk fra Ullerålsгатen over til den tomten hvor G. Dahl nu driver sitt gartneri. Veien ned til broen mellom Ullerålsgt. 15 og 17 eksisterer enda, og gad vite om man ikke også kan se spor av de gamle brokarene. For å gjøre veien kortere og lettere både for byboerne og for haugsbyggingene, blev den nye Overmandsundbroen bygget der hvor det fra gammelt av hadde vært et fergested. Den blev ferdig i 1903, og det var en stor forbedring.

St. Hanshaugene ruvet over Nordsiden dengang som nå, og vi barn var iallfall skråsikre på at de var reist som gravhauger over 3 mektige forhistoriske konger. Jeg vil inderlig ønske ingen finner på å planere dem ut til beste for trafikken.

Blybergshaugen var jo, før Bergensbanens skinnegang delte den i to, et sammenhengende hele som skrånet jevnt oppover mot Rabba. Ovenfor Edv. Andreassens hus var det en olle, hvor folk hentet vann, men jeg tror nesten at vannposten midt på det lille torvet også var kommet i bruk. På venstre side av den nuværende Rabbavei kan jeg ikke huske annen bebyggelse enn Gundersløkka (Rabbaveien 7) e Bebyggelsen på Blybergshaugen bestod av små lave stuer, mange av dem nokså falleferdige, og de nå tett bebyggede Storløkkene var dengang frodige akreer og enger, som tilhørte et par mindre gårdsbruk der oppe. Veien opp til Rabba gikk i det bratte skaret som kaltes Skarpsnobakken, opp til en stor slette, Skarpsnosletta, som søndagsskolen hadde utflukt til om sommeren. Nu finnes det vel neppe en ledig tomt igjen deroppe.

Både på Sydsidens og Nordsidens torv var der runde vannbassenger, som ungene hadde sin store glede av å plaske i om sommeren. De tjente forøvrig som vanningssteder for hestene, når bøndene var i byen, og for driftene, som kom langt oppe fra dalene.

På Nordre Torv lå det på den tomten hvor kjøpmann Gilhuus' forretningsgård nu er, en toetasjes hjørnegård. I en bitteliten butikk på hjørnet solgte Kari, som populært blev kalt «Kari på hjørnet», knekk for 1 — én — øre pr. stk. Det var byggmester Simen Torgersen som satte opp, og eiet, den nye gården, og da den var ferdig, flyttet kjøpmann Gilhuus, som dengang handlet i Røssenggården, sin forretning dit.

Efter den siste store brand på Nordsiden i 1878, som bl. a. ødela alle husene på søndre side av Ham-

merbrogaten med unntagelse av Brennerigården, bestemte bystyret at de ikke skulle bygges opp igjen. Arealet skulle utlegges til haver, som blev tildelt huseierne på den andre siden av gaten. Den østligste tomten, nærmest Strandgt. 1, fikk kjøpmann J. Hurum, som eiet den gård som Ring. Samvirkelag nu har og senere har modernisert og bygget på. Det var den øvre halvpart av Hurums have som blev den første spede begynnelse til den vakre parken, som Nordsiden nu har. Senere er jo også den nederste del og alle de andre havene, samt Brennerigårdens grunnmurer blitt utlagt til park.

Hjørnegården øverst i Hammerbrogaten (nu Handelsskolens) tilhørte Hønefoss Meieri. Det var blitt bygget i 1879. Efterhvert vokste meieriet slik at gården blev altfor liten, og i 1915 flyttet så meieriet ut av byen, til der hvor det fremdeles er.

Mellom Brennerigården og Lagesensgt. 2 gikk det bro over til «Grisøya» hvor det blev oppført et dusjbad med tre eller fire rum. Vannet var iskoldt, direkte fra fossen, og et bad kostet 10 øre. I den aller varmeste sommertiden kunne det jo være forfriskende.

Møbelhandler Bakkes gård eiedes av Aksjebakeriet, som i årene like efter århundreskiftet bygget den nye bakeribygning, hvortil de også flyttet utsalget. Altså den bygning, hvor Bakkes Møbelforretning nu er.

Den lille kneiken ned til broen kaltes av gamle folk Pottemakerbakken. Antagelig hadde det i gammel tid ligget et pottemakeri der. Selve broen husker vel de fleste, det er jo ikke mange årene siden den nye blev innviet, og spor efter den gamle sees jo enda nedenfor Nordre Torv. Men det er kanskje ikke så mange som husker dens idylliske omgivelser. For å ta Hønefoss Bruk først, på spasserturen over fra Nordsiden, så lå der to ganske lave murstensbygninger mot broen. Den første, sliperiet, blev i 1911 ombygget og utvidet, og fikk da de store buer over vinduene. Den nuværende kraftstasjon var jo ikke bygget enda, og den annen bygning, det gamle Ankerske tresliperi, lå derfor mere fritt. Det ble dengang brukt som snekkerverksted og høvleri.

På venstre side av broen, på den tangen hvor den første kraftstasjon ble bygget, den som yrkeskolen senere leiet i mange år, lå brukets sag. Den brente ned til grunnen en stekende het sommerdag, det må vel ha vært i 1900 eller 1901. Det hører til mine første barndomsminner, og jeg kan

enda huske hvor livende redd jeg var for at gnistene skulle flyke over elven og antenne Nordsiden.

Fra sliperiet gikk den koselig taubanen opp til jernbanestasjonen. En stadig strøm av tremasseballer oppover, og de tomme vognene ned igjen. Jeg tror det var mere enn ett barns drøm, engang å få lov å sitte i en tom vogn nedover, men jeg tror aldri noen oppnådde å få drømmen realisert. Det ville nok vært for farlig.

Brukets administrasjonsbygning, med leilighet for sliperimesteren i 2. etg. er jo uforandret den dag i dag. Og nu er vi i Øyabakken, så kalt, fordi den forbandt Øya med stasjonsveien ved en bro over Grønlies farveri. Da det blev satt navner på alle gatene, blev den jo døpt Arnemannsveien, etter brukets grunnlegger Leo Arnemann. Fra Hengsle kom det nemlig en liten gren av elven, så alle brukets bygninger lå på Øya. Elven forenet seg med sitt opphav nedenfor brukets stallmesterbolig, efter å ha gått i en stor bue omtrent der hvor Rutebilstasjonen nu ligger. På hele arealet mellom den lille elven og Øyabakken, lå brukets trelast- og tømmeropplag. Kanskje det ikke var så pent, men det var nå allikevel noe mye koseligere ved den ferske lukten av tre, enn ved bensinstanken nu for tiden.

Oppe i Fossveien, hvor alle de flotte nybygg nu har reist seg, er det bare den gamle farveribygning, med den høye pipen, som minner om gamle dage.

Og nu er vi ved enden av broen. På nedsiden, med en trapp ned fra fortauet, lå også en av brukets funksjonærboliger, og like bortenfor det en gammel mølle. Det er jo forøvrig først i nyere tid de to husene er revet, nemlig da Rutebilstasjonen skulle bygges. Omkring de gamle husene, og langs elven, helt fra farveriet til den løp ut i sitt opphav igjen, vokste det løvskog og frodig orekratt. Det var ikke stein og betong som nu for tiden.

Noen gatebelysning i moderne forstand, med neonlys, flomlys, og strålende opplyste utstillingsvinduer, var det selvfølgelig ikke. Der stod en høy, rund lyktestolpe av tre på de gatehjørner, hvor det var mest påkrevet å ha litt lys. Og i den hang det

en stor rundt kullbuelampe. For dem som ikke vet hvordan en slik lampe så ut, kan jeg bare forklare det med at der i den runde kuppelen var anbragt to kullstifter med spisse ender, som møttes midt inne i lampen. Såvidt jeg husker, var de ikke elektriske, men blev tent hver dag ved mørkets frembrudd av vekteren, som kom og heiste kuppelen ned. Der var jo ikke noe kommunalt E.verk den gang. Det var hr. H. Thisted, som også på dette punkt var foregangsmann, idet han omkring århundreskiftet, sammen med noen andre, anla det første E.verk i distriktet ved Kvernvolden på Veme, og herfra leiet byen litt kraft til gatebelysning etc. Men jeg tror neppe kullbuelampene var elektriske. Tar jeg feil på dette punkt, ber jeg om undskyldning. Iallfall var det spennende, når vekteren kom og heiste ned lampene for å skifte ut de utbrente kullstiftene med nye. Var man da på pletten, kunne man bli den lykkelige eier av en av de gamle stumpene. Fordringene var ikke så store den gang. De aller fleste forretninger brukte ved århundreskiftet enda parafinlamper, så opplyste vindusutstillinger fantes ikke.

Og når man så tenker seg gater, hvor det ikke fantes asfaltering, men hvor hestelort og jord i regnvær og i vårløsningen blandedes sammen til en tykk gjørme, som gikk langt oppover støvelskaftene, så har man et lite bilde av hvordan gatene var. Men man var jo ikke vant til noe bedre, så man tok det med godt humør.

For til slutt å nevne inkjørselen til byen sørfra, så var der allerede bygget en del hus på Benterud og svært få på Eikli. Det var vel Eikli gård som eiet det meste av jorden. Sorenskriver Schirmer hadde reist sitt herskabelige hus «Elvebakken», og Dahlsbråten var en stor bondegård. Kuene gikk hele sommeren og beitet helt opp til Kvernbergbakken. Et lite hus ellers var det vel her og der, men det meste av jorden var dyrket mark.

Ja, dette var en beskrivelse av min barndoms by, slik som jeg så den, og jeg håber noen av de eldre kjenner seg igjen.

R.

KROKSKOGENS ALMENNING

Utskiftningen i 1823

Av h.r.adv. A. D. Kjornæs, Hønefoss

I heftet «Ringerike» 1960-61 har jeg en artikkel om Krokskogens Almennning.

Jeg behandlet der Høyesterettsdom av 11/11 1807 som fastslo at Kongen var eier av Almenningen, med bruksrett for bøndene. Og jeg gikk gjennom statens salg av Almenningen til de almenningsberettigede bønder, og bebudet en senere artikkel om Utskiftningen.

Utskiftningen begynte 6/10 1823 i rettsmøte på Sundvolden. Utskiftningsretten ble administrert av overrettsprocurator Hans Breien som settedommer, med lagrettemennene Ole Gunbrandsen, Anders Gregersen, Thomas Kjølstad og Anders Schredsvig alle av Modum tinglag.

Som almuens representanter møtte Gulbrand Tandberg, Hans Warloe, Ole Follum og Christian Dæhli, for hvilke procuratur Fougner møtte. Den femte og sjette forstander for Krokskogens Kjøb og Utskiftning — Gulbrand Waagaard og Engebret Moe møtte ikke.

Det ble lagt fram en rekke dokumenter, deriblant «Udskrift af Ringeriges og Hallingsdalens Matrikul og Kassabog for såvidt de til almindingen brugsberettigede gaarde angaar».

Åstedsstevningen nevner at det «nu i flere aar har vært arbeidet paa Almeningens Oppmaaling og kartering». Og det anføres at «Egentlige kontraparter vides ikke i nærværende Anledning, da ei heller noget attraaes, som kunde være fornærmeligt for nogensomhelst, eftersom Forretningens hensikt ene og alene er opnaaelsen af et almengavnligt Gode, nemlig Ophævelsen af et erkjendt høistskadeligt fællesskab».

Stevningen var forkynt for en rekke autoriteter, deriblant «Hans Excellense Hr. Statsminister Anker».

Den framlagte utskrift av matriklen er attestert av foged J. T. Thams og omfattet de matrikulerte eiendommer i Hole, Norderhov og Haug.

I utskriften er også med at foruten de matrikulerte eiendommer var det 9 «umatriculerede Jord-

brugere» i Hole, 2 i Haug og 6 i Norderhov. Navnene på disse 17 eiendommer og deres eiere er oppgitt.

I overensstemmelse med de framlagte dokumenter ba så «forstanderne» ved procuratur Fougner om at retten «efter foranstaltende Udvisning . . . nu vilde begi sig hen på Aastedene for sammesteds at foretage bonitering over Almeningens forskjellige Dele og derefter at iverksætte den endelige Udskiftning overensstemmende med Udskriften som viser hvad Skatteskyld enhver Lodhavende er i Besiddelse af og saaledes ogsaa hvad forholdsmæssig Andel han bør tillægges.

Men det gikk nok ikke så glatt.

For statsminister Anker møtte procurator Vogt som forbeholdt Bærums Jernverks ved skjøte av 2/6 1641 hjemlede bruksrett i Krokskogens Almennning «uden Hinder af den her intenderende Udskiftningsforretning». Likeså forbeholdt procurator Vogt den bruksrett «som tilkommer Statsministerens eiende Gaarde her i distriktet, nemlig No 38, Fjeld 5 lispund, No 80, Pjaaka under Braag 4 lispund, No 94, Augustlien 4 lispund, No 96, Mathispladsen 1 lispund, No 195, Stubdal 5/6 lispund, No 240, Dybendal 5 lispund, No 241, Heggelien 1 lispund, No 244, Jonsrud 3/4 lispund og Gaarden Midtskogen, for hvilke Gaarde . . . hans Excellence Statsminister Anker ikke vil delta i noget kjøb af Krokskogens Almennning.»

Det ble nevnt av procurator Vogt at Statsministerens krav var tilført 17/11 1817 under den takasjonsforretning som da foregikk.

Det kom til en replikkveksel mellom procurator Fougner og Vogt, men dissensene ble ikke løst da.

Settedommeren opfordret deretter «under Forbeholden af Bærums Jernverks rettigheder således som under de avholdte takstforretninger er anført lagrettet til i følge med den tilstedeværende conductor Braag at begive sig paa Krokskogens Almennning for efter Udvisning av Representante-

ne og det fremlagte kart at befare og bonitere samme således at de siden i overensstemmelse med Udskiftningsloven kunde foretage den endelige og tilsigtede Udskiftning.»

Under ledsagelse av Kjøpernes representanter bega lagrettet (Utskiftningsmennene) seg så «til de øer i Steinsfjorden som tilhører Almeningen og som er avtegnet på det optatte Situasjonskart, og undersøkte sammes beskaffenhet.»

Ved befaring i dagene 7., 8., 9., 10. og 11. oktober 1823 har så settedommer, «lagrettet» sammen med «forstanderne og conductor Braag foretatt befaring av hele almenningen, slik at «lagrettet i overensstemmelse med § 13 i loven om Udskiftningsvæsenet af 17. August 1821 så sig istand til ei alene den forskjellige Jordbund, men tillige de paa samme befintlige Skogarters Forskjellighed lethed i at afbenytte Strekningene med hensyn til dennes Beliggenhed, og de Anledninger der mere på et Sted end de andre Steder kunde være til en fordelagtigere Afbenyttelse såvel af jorden som af skogen.»

Etter anmodning av «lagrettet» ble forretningen utsatt for at lagrettet sammen med de 2 kartmestre conductor Braag og kaptein Gløersen nærmere kunne gå materialet gjennom.

Major Krohn (daværende eier av Sjørvold) var møtt fram og opplyste at han hadde vært blant de som ikke ville delta i kjøp av almenningen, men at han nå ville være med som kjøper.

De tilstedeværende forstandere for kjøperne Ole Follum, Gulbrand Tandberg, Hans Warloe og Gulbrand Wager ba retten om at utskiftningen måtte bli foretatt slik at Hole ble tillagt den sønste del av almenningen, Norderhov hovedsogn den mellomste og Haug anneks den nordre del slik at «dermellem sognede også i henseende til Almeningen kunde bli et ordentlig Dele.»

Denne begjæring «trodde Retten ei at kunde nekte bifald. «hvisaarsag det blev lagrettet forbeholdt at samme med den foreliggende Udskiftning; såvidt mulig maa anse Sogdenes Adskillelse som en ifravigelig Grundsætning.»

Nytt rettsmøte ble holdt på Klekken 13/10 1823.

Foruten «forstanderne» for kjøperne møtte her også 6 bruksberettigede og de 2 kartmestre.

Prokurator Fougner tilførte her protokollen p. v. a. almenningens kjøpere at ifølge deres anskuelser «kunde saakaldte Sætervolder, der i Fortiden er blevene indhegnet til de fleste, om ikke alle,

Sæterbol i Almeningen og ved hævdret brugte som privat Eiendom, ei ansees henhørende til Almeningen, i detmindste forsåvidt de på anført Måde har været brugt i den lovbestedte hævdetid. De ansa det derfor rigtigst at disse Sætervolder blir udelukket af det Areal som bliver at udskifte». Men man forbeholdt «at paatale til Vindication de stykker som muligens i den senere Tid kunde være blit indlagt til bemeldte Sætervolder.» Lignende forbehold ble tatt for stykker av almenningen som var ingjerdet ved gårdene.

Det ble videre tilført av Fougner at man venter at retten «tildeler enhver bruksberettiget den lod han med rette kan tilkomme i Almeningen» men man henstillet til retten at havnegangen ikke ble utskiftet.

Lagrettet uttalte hertil at det var «hartad umulig» å skifte ut havnegangene. Heri erklærte kartmestrene Braag og Gløersen seg enige, og retten besluttet så at «havnegangen ei ved nærværende Forretning må ansees som gjenstand for deling.»

Etter anmodning av settedommeren avga lagrettet sit skjønn med hensyn til almenningens bonitet og beskaffenhet. Det var i alt 5 klassifikasjoner, med innbyrdes forholdstall.

Forretningen ble så utsatt til 21. november for at lagrettet sammen med kartmestrene i mellomtiden kunne vurdere størrelse og beliggenhet av de enkelte lodder. Til det bruk fikk de utlånt matrikel og kassabok, samt de notiser «hvorpaa endel af de bruksberettigede har tegnet de steder hvor de ønsker deres lodder.»

21. november 1823 ble nytt rettsmøte holdt, men utsettelse ble gitt til 24/11 1823. Dette nye møte ble holdt på gården Hønen (i Kirkebygden). Det ble der opplyst at man hadde «traadt i ventilation» med statsminister Anker, men at den «expres som skulde ha indløbet hertil idag» ikke var kommet, hvorfor retten ble satt påny 25/11 1823.

Her møtte også statsminister Anker ved forvalter Embretsen og prokurator Vogt og det ble inngått følgende

FORLIG:

1. At Bærums Jernverk som ei har nogen matrikel-skyld i denne anledning skal ansættes til 15 skippund tunge og derfor ligemed de øvrige matrikulerte og til almeningen bruksberettigede eiendommer ved Udskiftningen tillegges en forholdsmæssig Del af den.

2. At denne lod tildeles Verket fra Lommeelven langsmed Bymarken til Små- eller Smalvandene, Byvandet og Eivangshøiden eller Danielshøiden, endvidere nordover mod Mathiespladsen og Kampknarten så meget som utfordres efter den nu udførte bonitering.
3. At de sætre med deres havneganger og sætervol-der som falder i bemeldte Lod blir fremdeles som forhen tilhørende de almeningens bruksberettigede derhidtil har hat samme, hvorimod disse udenfor Verkets Lod blir af Almeningen at tildele de fornødne Skovstykker til sætrenes Behov af Gjørdefang, brende og bygningsfang.
4. At Verkets eier udreder, fælles med de øvrige udskiftningsøgende, alle af Almeningens kjøp og Udskiftning representerede Udgifter være sig af kjøpesum eller omkostninger, i forhold til den antatte og lovbestemte skatteskyld, efter nærmere repartition.
5. At al Tvist mellem Verkets Eier og Almuen bortfalder, såvel i henseende til Udskiftningen og hvad dermed maatte dependere som i henseende til den ved Retten imellem samme og Paul Fækjer ennu verserende overretssag, der saaledes ansees hevet for samtlige Parters vedkommende, da Verkets Eier ogsaa indestaar for at Paul Fækjer vedtar nærværende sakens avgjør.
6. At Verkets Eier der ifølge foranførte erholder sin Lod af Almeningen til fri Eiendom og Disposition, med undtagelse af Havnegangen frafalder for Fremtiden den forhen paastaaede Ret til afvirkning i den Øvrige Del af Almeningen, uden vedkommende Lodeieres Samtykke, dog blir Bærum Jernverk forkjøbsberettigede efter de nu gjeldende bereg.-anordninger til den kul som i fremtiden maatte tilvirkes i Almuens Del af Almeningen, likesom i andre Skoger inden Cirkumferansen, med undtagelse af de enkelte læster kul som den ene almuesman maatte overlate den anden.
7. At Bærums Jernverk nu i skogen havende kulved som af vedkommende kuldrivere til kulmiler er tillaget forbeholdes.
8. At statsministeren ifølge deraf samtykker i den paabegyndte Udskiftning af Almeningen foregår efter den dertil tilstevnede Udskiftnings-sak, uden nogen som helst hinder eller indvending fra hans side i nogen henseende, og overleveres det Bærum Jernverk tilskiftede Skovstykke paa

samme maade og til samme tid, som de øvrige Udskiftningsøgende erholder deres lodder i Almeningen. I hvad forhindringer der end mod Formodning af andre skulde søges lagt i veien for Udskiftningens endelige fullførelse, ansees Bærums Jernverk berettiget til efter forgodtbefinnende, og uden indvendinger fra representantenes side at avvirke i den samme tilskiftende Lod efter 15. juni næste aar, da Udskiftningen i det hele forutventes fuldført.

Dette forlik ble underskrevet av statsministerens 2 fullmektiger samt av kjøpernes representanter.

Prokurator Fougner tilførte at representantene, for deres egen skyld, ønsket at lagrettet ville avgi skjønn over hvorvidt de måtte anse den lodd som var tilfalt Bærums Jernverk for passende.

Hertil erklærte lagrettet, at de innså vanskeligheter i å bedømme hvor meget der til Bærums Jernverk burde henlegges av almenningen. Men etter deres mening kunne det ikke være tvil om at når det antas at verket tilkommer de i verkets privilegier omtalte rettigheter i almenningen, måtte det i det minste tillegges verket en så stor del som forliket bestemte, likesom lagrettet uttalte at den skjede avgjørelse må være gavnlige for almuen.

Fougner ber deretter om at den fornødne beregning og utskiftning av loddene måtte ajour-føres i forhold til forliket.

Arbeidet hermed forelå så i et nytt rettsmøte på Hønen 22/12 1823. Her forelå utskiftningsberegninger fra kaptein Gløersen for nordre del av almenningen (fra Damtjern og Aasaelven og nordetter til Gjørud og Moes dele) og fra konduktør Braag for søndre del (fra Damtjern og sydetter til Bærum og Lierdelene).

Av Gløersens beregning går fram at det i alt var tatt med av skyld mark 77 skippund og 16 lispund. I alt var kvadratinnholdet 9 810 tønner land, hver tønne lik 4 mål à 2 500 kvadratalen. Disse 9 810 tønner land er bonitetsberegnet til 7 129 $\frac{4}{10}$ tønner. På hvert skippund falt 91 $\frac{6}{10}$ tønne og på hvert lispund 4 $\frac{6}{10}$ tønne.

Det er anmerket at fra kvadratinnholdet «er avdratt alt vand, ubevoksede klipper eller andre for vegetationen unyttige steder» og at ved beregningen er alt omgjort til bonitet A.

I denne nordre del er tatt med 4 skippund og 4 lispund vedk. Norderhov prestegård og av disse 4 skippund skriver 9 $\frac{5}{6}$ lispund for lodder til 2 Ingeborgsætre og 2 Purrevoldsætre.

Beregningen har så en oppgave over hver utlagt lodd omfattende gårdens mtr.nr., nr. på kartet, gårdens navn, skyldmark, kvadratinnhold av lodd, bonitetinnhold og rubrikk for anmerkninger, som gjerne har en kort angivelse om hvor skoglodden ligger.

Til slutt har dokumentet oppgave for 5 gårder fra Norderhov hovedsogn som er tatt med i nordre del (Rå, Sundby, Bråk, Bjørnstad og Fleskerud) samt de før nevnte 4 seterlodder.

Beregningen ender med følgende:

«Til fælles afbenyttelse for Haugsbygden under Fiskeriet i Øiangen er henlagt den såkaldte Stixrudø i sydvest for den saakaldte Geed-ø. På øen findes nu en af bord opført fiskehytte. Øen er av bonitert indhold 0,8 tønner land.»

For søndre del går Braags beregning fram etter samme prinsipper. Søndre del (Norderhov hovedsogn og Hole) utgjorde 30 200 tønner land. Dette areal ble så ved boniteringen omregnet til klasse A, men arealet kan ikke sees anført.

Den samlede skatteskyld her var 191 skippund 10. 19/48 lispund med tillegg av 15 skp. til Bærums Jernverk, i alt 206 skp. 19. 14/48 lispund hvorfra dog gikk de til nordre del henlagte 4 skippund. Til umatrikulerte eiendommer var lagt 42,5 tønner land.

Også for søndre del var fradratt tjern og samtlige setervoller. Lagrettet avga deretter erklæring at det fant beregningene å være riktige.

Det gjør oppmerksom på at gårdene i Haug anneks har fått lagt ut 91,6 tønner land pr. skippund, mens gårdene i Norderhov hovedsogn og Hole har fått lagt ut 103 tønner land pr. skippund. Grunnen hertil var at skogen i Haug — tross i boniteringen var bedre enn skogen i søndre del, og dels var grunnen den «at det betydelige fiskevand Øiangen er beliggende i Haugs annex' del af Almeningen uden at være bonitert, men dog af en så betydelig verdi, at lagrettet ikke har trodd at kunde være udenfor Udskiftningen, hvilket fiskevand nu alene er henlagt til afbenyttelse for de brugsberettigede i Haugs Annex, tilligemed den i samme vand værende fiskeø.»

Til slutt erklærte lagrettet på foranledning av kjøpernes representanter følgende:

De hadde «anset det nødvendig og en følge av sakens natur, at de der har fået deres lodder saaledes, at der imellem samme og deres Gaarde ei er nogen umiddelbar kommunikation har ret til at

ha vei igjennem de stykker der ligger imellem, dog helst saaledes, at man saavidt mulig afbenytter de allerede tilværende veie og med den endring at der ved slik afbenyttelse ei tilføies eierne nogen skade.»

«Ligeledes har lagrettet antat at de vanddrag som kunde afbenyttes til tømmerbrytning i denne henseende skulde være fælles, hvorimod i andre henseende eierne selv kunde disponere over de vanddrag der findes på deres stykker.»

Utkiftningsforretningen er publisert ved månedstinget for Norderhov og Hole på tingstedet Frok den 16/1 1824. Men da forretningen ikke er innført i noen pantebok var jo det et stort savn.

På et adskillig senere tidspunkt ordnet den daværende sorenskriver med tinglysning påny da han kom over en avskrift av utskiftningsforretningen. Men den tinglyste avskrift er ikke helt i overensstemmelse med en originalutskrift som foreligger og som er attestert av settedommer Breien.

Ved tinglysning 16/1 1824 forelå en skriftlig klage fra Lars Wager, Ole Wager, Alf Wager og Anders Halvorsen, om at de stykker de var tillagt ikke var tilfredsstillende. De tvilte ikke på rettens gode vilje og hensikt men ville «ta vaar ret og tiltale til alle vedkommende i anledning den os formentlig derved tilførte fornærmelse forbeholden, hvorhos vi protesterer paa det kraftligste i mod bemeldte udskiftnings kraft og gyldighed forsaavidt vi derved som sagt er prejudisert, og forsaavidt aller høist bemeldte lov ei er opfyldt.»

Det var jo kraftig kost, men — så vidt jeg vet — ble det med protesten.

På tinget 16/1 1824 møtte også Ole A. Sørum og Ole Johnsen Sørum og fikk til protokols at de var «aldeles utilfreds» med forretningen og utleggelsen av deres lodder. Det ble visst også med protesten her.

I løpet av de ca. 140 år som er gått siden utskiftningen i 1823 har vi gjennom en rekke dommer fått fastslått en rekke rettsforhold som utskiftningen har skapt. Fra lignende kjøp, og utskiftninger, av tidligere almenninger i andre bygdelag gjelder det samme.

Det blir ikke, her og nå, tid til å gå inn på disse, men jeg håper å få anledning til det senere.

Jeg har nevnt tidligere at man av og til treffer på feiloppfatninger på dette felt, feiloppfatninger som viser seg å ha sin rot i en feilaktig forståelse

av de riktige problemer som det tidligere almenningsforhold i forbindelse med høyesterettsdommen av 1807, det etterfølgende salg av almenning og utskiftningen herav har reist.

Det er en sak for seg at gårder i Haug, Norderhov og Hole kan ha — og har — forskjellige rester av almenningsrett i de deler av den opprinnelige almenning som var frasolgt almenningen før 1807. Men da så den gjenværende del av almenningen etter høyesterettsdommen ble solgt til eierne av «de brugsberettigede gaarder paa Ringerike, og udskiftet på disse, maa man være oppmerksom paa at særegne forhold er skapt vedkommende denne gjenværende del af den gamle almenning, den saakalte «Bondeskogen».

Alle de som er på feilspor vedk. «Bondeskogen» bør være oppmerksom på følgende kjensgjerninger:

1. Etter at høyesterettsdommen av 1807 fastslo Kongens eiendomsrett nytter det ikke lenger å hevde at det er feil og at det i virkeligheten var de almenningsberettigede gårder som hadde eiendomsretten.
De hadde kun bruksrett.
2. Stortingets beslutning av 5/7 1816 om salg omfattet «den eiendomsrett Staten har i Krokskogens Almeneing til de av Hole og Norderhovs sogns gaardbrugere som til hugst i denne skog er berettiget» med forpliktelse til at utskiftning skulle foretas.
3. Den ved utskiftningsforretningen framlagte matrikel og kassabok viser hvilke eiendommer det var som hadde rett i almenningen, og som var dens kjøpere.
4. Åstedssaksstevningen av 18/8 1823 har gitt mulige andre eiendommer rett og plikt til å møte fram å få sine mulige krav bedømt. Har noen forsømt seg her, blir det hans sak.
5. Jeg har i en tidligere artikkel nevnt at det på Ringerike var sterk dissens om hvorvidt man burde kjøpe.
Men utleggelse av lodder i forbindelse med matriklen viser at *alle* eiendommer har fått sin lodd.
6. Ved salget og utskiftningen, har ethvert almenningsforhold i «Bondeskogen» opphørt.
Hver av de berettigede har fått sin skogteig, som også har omfattet ubonitert mark innen teigen og rett som grunneier til småvann som berører teigen.
7. Havneretten i «Bondeskogen» ble ikke utskiftet og ligger i sameie til de gårder som dengang var almenningsberettigede.
Hvorvidt det har vært adgang til for de berettigede gårder å gi havnerett til senere utskilte parseller skal jeg ikke gå inn på her.
8. For Øiangens vedkommende ble truffet den særordning at den ble «henlagt til afbenyttelse for de brugsberettigede i Haugs Annex.»
De bruksberettigede det her er tale om er de gårder i Haug som da var særskilt matrikulert. Senere delinger av de berettigede gårder kan gjøre det vanskelig å finne ut hvilke eiendommer det i dag er som er innehaver av den opprinnelige gårds rett. For å finne ut det måtte man gå igjennom skylddelingsforretninger og skjøter på vedkommende utskilte parseller etter 1823. Det kan være mulig at den opprinnelige gårds rett kan være gått over til en parsell, men antall retter kan ikke være flere enn de gårder som fikk lodd i 1823.
Men, som nevnt, det blir forhåpentlig tid og anledning til å komme inn på senere både forskjellige rettsforhold i dag såvel i «Bondeskogen» som i de deler av den opprinnelige Krokskogen Almeneing som var unnasolgt av Kongen lenge før 1807.

A. D. Kjønæs.

Professor E. F. Halvorsen:

Litt om styre og stell

PÅ RINGERIKE I GAMLE DAGER

Det er et gammelt ord som sier at Ringerike skal forgå av storfant og landhavre, og ordet er nok blitt til i en tid da det var adskillig av begge deler her over bygdene. Hvis vi nå ser litt på Lagesens bøker om Ringeriske slekter, vil vi snart oppdage at på 1700-tallet var det adskillige gårder her som ble brukt av «storfanter», så det er vel gjerne på den tid ordet ble til. Når vi derimot kommer tilbake til 1600-tallet, og særlig til tida før sagbruket ved Hønefossen kom i gang for alvor, finner vi ikke stort andre øvrighetspersoner her enn prest og lensmann, ingen offiserer, ingen adelsmenn eller storgodseiere, og slett ikke forretningsmenn. Det var nok adskillige storgodseiere som hadde gårder på Ringerike, men ingen av dem bodde her, og styre og stell på bygdene ble stort sett utført av futen, som bodde på Toten, og biskopen, som bodde i Oslo, og deres representanter her var nettopp lensmannen og presten. Sorenskriverne kom til i løpet av 1600-tallet, men stort sett styrte bøndene seg selv i ganske stor utstrekning, slik som de hadde gjort i mange hundre år.

Vi vet i grunnen ikke mye om hvordan samfunnsforholdene var på Ringerike i riktig gammel tid, før kristendommen ble innført, men vi kan vel gå ut fra at her som andre steder styrte bøndene seg selv i ganske stor monn. De største ættene, det vil si de som eide mye jord og hadde råd til å holde seg med stort følge, hadde sikkert mest å si, og det er folk fra disse ættene som i sagaene kalles herser. Småkongene var vel ikke stort mer enn mektige stormenn de heller, og deres vesentlige oppgave var å holde blot for gudene og lede ting. Tilfeldigvis kjenner vi navnene på flere konger på Ringerike, fordi både Halvdan Svarte og Sigurd Syr ble fedre til rikskonger. Etter Sigurd Syr har det visst ikke vært noen småkonge på Ringerike, og de som da hadde mest å si i bygdene, var lederne for de store ættene, som etter år 1000 gjerne kalles lendmenn, ikke herser. Den gamle loven for Østlandet, Eidsivatingsloven, fins ikke mer, bare enkelte deler av den er bevart, og derfor vet vi lite om rettsliv og tingordning før 1200.

Vi kan bare bygge på det vi vet om andre landsdeler, og der ser vi at det i den eldste tida var slik at bøndene selv både holdt ting og dømte. Alle saker var private, det vil si at selv i straffesaker var det den fornærmede som reiste sak, krevde bot, ikke det offentlige. Men kongen hadde også sin rett som jordeier og privatmann, og han eller hans representant kunne selvsagt også reise saker. Siden nå kongen var mektigere enn andre, var det naturligvis svært nyttig for en mann å ha støtte av kongen eller hans representanter i en rettssak, og da kongen også var interessert i å skaffe fred og rettsikkerhet, kom det gradvis til å gå slik at kongemakten etter hvert blandet seg i rettslivet, reiste saker mot fredsforstyrrelse og krevde sin del av botene. På 1200-tallet er denne utviklingen kommet så langt at kongen krever bøter i de aller fleste straffesaker, og kongens representanter er alltid til stede på tinget. Men domsmyndigheten var det bøndene som hadde, både i sivile og andre saker. Sakene ble reist av en privatmann eller av kongens representant, og så ble det oppnevnt en «dom» på 6 mann, i særlig viktige saker 12 mann, som avgjorde skyldspørsmålet. Størrelsen på botene eller straffen var egentlig fastsatt i loven, men etter Magnus Lagabøters landslov kunne domsmennene avgjøre det også.

Arbeidet med å holde fred og orden var en av de viktigste oppgaver for det offentlige gjennom hele mellomalderen. Ved siden av hadde kongen rett til å kreve at folk skulle følge ham i krig, men vi vet ikke hvilke regler som gjaldt for dette på Ringerike. Distriktet lå utenfor det området hvor leidangordningen gjaldt, så vi kan ikke her få noen hjelp fra de andre lovene. Men vi ser i alle fall på 1200-tallet at kongens menn krever og får folk til å følge seg.

Det tredje viktige området for sentralmakten i gammel tid var det religiøse. Kongen i hedensk tid hadde sikkert med blotene å gjøre, og i den første kristne tid var det også kongen som hadde det avgjørende ord i kirkelige spørsmål. Men alt på

1100-tallet var kirken så mektig at den kunne stå på egne bein, og den øverste kirkelige myndighet på Ringerike var biskopen i Hamar. Kirkens menn måtte nok av og til søke hjelp hos den verdslige øvrighet for å hevde sin rett, men i det store og hele var kirken gjennom hele mellomalderen en organisasjon for seg selv, med egne domstoler som tok seg av f. eks. alle ekteskapsaker. I denne artikkelen skal jeg vesentlig holde meg til den verdslige øvrighet.

SYSTEMENN OG FUTER

Det er klart at når kongen var rikskonge, kunne han ikke selv ta seg av styret i hver eneste liten bygd, han måtte ha folk der til å hevde sin rett. Hvem var nå disse representantene for kongemakten?

I de fleste større bygder hadde kongen jordegods, her på Ringerike må vi vel i alle fall regne med at Stein har vært kongsgard fra Halvdan Svartes tid. Det var avkastningen av denne jorda kongen levde av når han dro på gjesting, veitsle, rundt i bygdene, og i de fleste bygder hadde han da minst en *årman* til å bestyre godset. Men denne årmannen var kongens tjener, han kunne til og med være træl, og det var ikke alltid lett for ham å hamle opp med stormennene i bygda, særlig ikke når kongen var langt borte. For å styrke sin makt søkte kongene støtte i de beste ættene i bygdene, og til gjengjeld for den støtten han fikk, ga han disse mennene del i sine inntekter av jordegods han eide. — Dette var da lendmennene. Stort sett ser det ut til at lendmennene var de som styrte i bygdene i de første hundre årene etter at kristendommen ble innført. Vi kjenner navnet på en del lendmenn fra Ringerike: Den første vi vet om er Inge-
mar Sveinsson av Ask, en av Harald Gilles menn, som falt i slaget på Fyrileiv i Båhuslen i 1134, og som det er vanlig å regne som ringeriking. Omkring 1200 har vi to baglerhøvdinge fra Ringerike, Benedikt av Gomnes, død 1206, og Filippus av Veien, død 1207. På 1200-tallet kjenner vi bare en lendmannsætt på Ringerike, Tanbergmennene, men de var riktignok blant de mektigste menn i landet. Den første av dem vi kjenner noe til, Alv av Tanberg, var gift med søster til Skule hertug og er nevnt første gang i 1232. Hans sønn, hr. Erling Alvsson, er først nevnt i 1261, var med kong Håkon på Skotlandsferden i 1263, og var en av de to som førte hans lik tilbake til Bergen, og var siden

en av kong Magnus' betrodde menn. Han døde i 1283. Hans sønn var den både berømte og beryktede Alv Erlingsson, og med ham døde visst ætta ut på mannssiden.

Lendmennene, eller baronene som de ble kalt fra Magnus Lagabøters tid, var først og fremst mektige gjennom sin egen styrke og rikdom, de støttet seg til sin ætt og sine tjenere og leilendinger i bygdene. De var altså ikke først og fremst *kongens* menn. Men kongen hadde også andre folk han kunne støtte seg til, og som var sterkere bundet til ham personlig enn lendmennene og var av bedre ætt enn årmennene. Det var hirdmennene, som fikk sin lønn av kongen og var bundet til ham ved troskapsed. Utover på 1100-tallet ser vi at kongene mer og mer setter slike folk til å være *systemenn* utover bygdene. De overtok mye av den funksjon lendmennene hadde hatt, og de kunne nok ofte være stormenn med mye jordegods og av god ætt, men de var først og fremst kongens embetsmenn, som fikk sin lønn dels som avkastning av kongens jordegods, dels som ren lønn, og de ble ofte systemenn andre steder enn der de hadde sin ætt. I de urolige årene under borgerkrigene var en av systemennenes oppgaver å kreve hærfølge av bøndene og lede dem i strid mot de mange opprørsflokkene, men de skulle også lede tingene, føre saker på kongens vegne og sørge for fred og ro.

Ringerike hørte fra gammel tid av nøye sammen med Hadeland og Toten. Om kongene på Ringerike i sin tid også var konger på Hadeland, det vet vi ikke, men det er ikke urimelig å tro det. Under Håkon Håkonssons og Skules krig mot Ribbungene hører vi stadig om systemenn på Hadeland. Men Ribbungene hadde et av sine viktigste støttepunkter på Frognøya i Tyrifjorden, og det ville vært merkelig om vi ikke hadde hørt om systemenn på Ringerike også, om det hadde vært noen. Derfor er det vel rimelig at systemennene på Hadeland også var systemenn på Ringerike. Det var gjerne to av dem, og det vil vel si at en av dem satt på Hadeland, den andre på Ringerike. Fra 1218 til 1225 het systemennene Gunnbjørn Jonsbror og Torgeir biskopsmåg, i 1226 var det Torgeir biskopsmåg og Fredrik slafse; av dem var Gunnbjørn en av de store baglerhøvdingene som gikk over til kong Håkon i 1217, mens Fredrik slafse var en gammel birkebein. Vi hører om dem fordi de er med i krigene, og etter 1240 kjenner vi derfor ikke flere systemenn av navn på lange tider. Først i begynnelsen av 1300-tallet er de igjen nevnt i noen

av de eldste brevene fra Ringerike. I 1330 er det hr. Munan (Bårdsson, kjent fra «Kristin Lavransdatter») i 1342 hr. Håkon, i 1348 Torgils Smidsson. Alle hørte de til stormennene i landet, men ingen av dem bodde på Ringerike, så vidt vi vet, og ingen av brevene er utstedt av dem heller. Det virker i det hele som syslemennene på 1300-tallet ofte overlater til sine lensmenn å utføre sine plikter. Ofte var vel stormennene opptatt med andre ting, særlig i de urolige årene under Magnus Eriksen fra 1319; de satt i riksrådet og måtte derfor stå for landsstyret også. Men alt under Håkon V ser det ut til at syslemennene ofte ikke holdt seg i syslene sine, og det blir klaget over at lensmennene er egenrådige. Det er typisk at det eneste brevet fra Håkon V's tid som nevner en høyere embedsmann på Ringerike er utstedt i Oslo, — det gjelder en klage fra en leilending på krongods, og kona hans drar til Oslo og klager til «Håkon dan, kongens ombudsmann». Nå er ikke kildematerialet særlig stort, så vi skal være forsiktige med å dømme, men det ser ut til at det aktive styre ute i bygdene mer og mer gikk over til lensmennene. Etter 1350 kjenner vi ikke navnet på en eneste syslemann på Ringerike. Vi vet at syslemennene etterhvert på 1400-tallet ble avløst av futer, men vi kjenner ingen futer på Ringerike heller før på 1500-tallet. *Futene* hadde de samme funksjoner som syslemennene stort sett, og de lovbud som gjaldt for syslemenn, gjelder seinere for futene. Forskjellen var egentlig den at mens syslemennene var kongelige embedsmenn, var futene lensherrenes tjenere. Lensherren på Akershus hadde store deler av Østlandet i len, og til hjelp hadde han sine sveiner, det vil si sine tjenere, som både hørte til hans faste besetning av fullbefarne krigsfolk på slottet og som ble sendt rundt i lenet i alle slags ærender. Etterhvert ble de da pålagt å utføre det arbeidet som syslemennene hadde gjort, og de fikk hvert sitt distrikt. For folk ute i bygdene har det sikkert ikke betydd stort enten det var en syslemann eller en fut som var øverste myndighet under lensherren. Det blir ofte klaget over futene, og kontrollen med dem var det nok ofte så som så med, men det har sikkert ikke alltid vært så lett å være øvrighet utover bygdene heller.

Vi kjenner ikke navn på noen fut på Ringerike før etter 1550, men i 1528 betaler en mann som heter Hallvard Bagge inn en svær restans i kuer til lensherren på Akershus, og samme mannen sender også en innberetning om et drap i Valdres til riks-

rådet, og begge disse tingene tyder på at Hallvard har vært fut. Han bodde på Ringerike, vi vet ikke hvor, men i alle fall betalte han avgift av en gård i 1557 og 1560. Den neste vi vet om er Niels Krabe, en dansk mann som giftet seg inn i en norsk lavadelsætt på Toten. Han fører regnskapet både for verdslige og kirkelige inntekter i Hadelands fogderi 1557 og 1560, og har vel da vært fut, enda han aldri kalles så. Mellom 1560 og 1580 en gang var Palle Skade fut; han var nok dansk, etter navnet å dømme, og var den første som bygde sag i Skjerdalen, men ellers vet vi ikke noe om ham. Etter ham kom Peder Knudsen, som var fut fra ca. 1580 til litt etter 1600. Han var fra København, og giftet seg inn i den før nevnte ætta på Toten og bodde der, på Hallingstad. Han var en kjent og aktet mann i sin samtid, og fikk godt skuddsmål av bøndene. Han ble en rik mann, og eide adskillig jord på Ringerike. I hans tid får vi de første fute-regnskapene som er bevart. Etter ham kom Lars Tordsen, og i hans tid ble Ringerike skilt fra Hadeland og slått sammen med Buskerud, i 1615—16. Lars Tordsen var fut over Hadeland til 1614 og deretter over Buskerud til 1621, så kom Jørgen Jørgensen til 1624 og Christen Laugesen fra 1625 til 1630, Knud Anderssen 1631-35, Hans Eggertsen 1636—41, Vilhelm Garman 1642—44, Johan Snell 1644-ca. 1648, Mikkel Clausen ca. 1648-49, Hans Rasmussen 1650-51, Hans Nielsen 1652-57, og så Jacob Luth. Christen Lagesen bodde på Kjølstad på Modum og ble en rik mann; han eide jordegods på Ringerike, og en god del av det gikk over til hans svigersønn Ola Torkelsen på Hønen i Norderhov og til hans sønn Julius Christensen på Frøyshov. Flere av de andre var eller ble borgere i Oslo, og den rikeste av dem var vel Hans Eggertsen, som i 1649 kjøpte en stor del av krongodset på Ringerike og derved for noen år ble en av de største godseiere her. Etter 1650 begynner futene å slå seg ned på Ringerike for første gang. Hans Rasmussen bodde på Toen etter sin futetid, men det ser ut til å ha gått ut med ham, for han ligger stadig i prosesser om restanser fra sin tid som fut. Johan Snell bodde først på Veholt, seinere på Vestre Bjørke, og drev med sagbruk. Jacob Luth og futene fra hans tid av kom til å bli boende fast på Ringerike, for fra omkring 1660 ble Ringerike og Hallingdal skilt ut fra Buskerud som eget fogderi. Grunnen til at futene fra omkring 1650 blir sterkere knyttet til Ringerike er nok delvis den at det ble lønnsomt å drive med skog her oppe, men

en annen viktig grunn er at embedsverket nå blir fastere organisert, det blir mer å gjøre, futene må drive med sine embedsforretninger stadig, og bruke mye tid på de lange reisene frem og tilbake i fogderiet. Kontrollen med futene ble strengere etterhvert, samtidig som arbeidsbyrden vokste, så i alle fall fra omkring 1700 er futene embedsmenn først og sist.

Det er klart at futene hadde stor makt, og det kunne friste dem til overgrep og misbruk. Men de satt også i en utsatt stilling, og folk betenkte seg ikke lenge på å klage til statholderen eller kongen om de mente de hadde lidd overlast. Vi har ingen store saker om misbruk fra Ringerike, men det mangler ikke på klager. Christen Laugesen ble beskyldt for å ha tatt gården fra Tarald Alvsen Hårsum i 1644 for å gi den til sin svigersønn, sorenskriveren Ennert Jenssen. Det ble en lang sak om dette, men Tarald fikk ikke igjen gården. Det er vanskelig nå å si hvordan det har seg med denne saken, men det ser nok ut til at domsmennene har vært forsiktige med å trå den mektige Christen Laugesen på tærne. Det var ikke tale om odelsgoods, Tarald var leilending, og Christen Laugesen eide største delen av gården og var bygselrådlig, men det ble påstått at han hadde drevet Tarald fra gården uten fullgyldig grunn, for å skaffe sin svigersønn et sted å bo. Johan Snell og Jacob Luth ble det klaget på titt og ofte, men her også er det vanskelig å få riktig tak på om det virkelig hadde foregått noe ulovlig. Sikkert er det derimot at de fleste av futene på 1600-tallet kunne være ganske harde i forretninger.

LENSMENNENE

Så opptatt som syslemennene i gammelnorsk tid var med andre gjøremål, måtte de nødvendigvis sørge for å ha noen ute på bygdene som kunne ivareta deres interesser og plikter når de ikke var til stede. I landsloven fra 1270-tallet er det ikke nevnt noen slik fast representant for syslemannen, men alt i en forordning utstedt av kongen noen år seinere regnes det som en selvsagt ting at syslemennene har *lensmenn*. I en retterbot for Ringerike, utstedt av hertug Håkon Magnusson 10. april 1297, blir det blant annet fastsatt at det skal være en lensmann på Ringerike, ikke mer. En annen retterbot fastsetter at til lensmenn skal tas skjønnsomme menn som hadde sin ætt i bygda. Og de brevene fra Ringerike på 1300-tallet som nevner navn på syslemennene er nettopp utsendt av lensmennene, og i

de fleste tilfeller gjelder det saker hvor vi nok kunne vente at syslemannen hadde vært til stede. I 1330 hører vi om «Torstein lensmann, hr. Munans ombudsmann», som er til stede under en strid om grensene mellom Helgeland og Hole prestegård; i 1342 er «Torbjørn, hr. Håkons lensmann på Ringerike» til stede ved en åstedssak om Leinemennes rett til vei over Mosenga; i 1346 er «Hallvard Reidarsson, syslemann Torgils Smidssons ombudsmann på Ringerike til stede under en sak om retten til en del av Vestern, og i 1348 er samme mann igjen med og utsteder et brev om en åstedssak på Hval i Haug. Syslemannen er aldri med, men i tilsvarende saker på 1600-tallet er gjerne både lensmannen og futen til stede, eller i alle fall en mann på futens vegne. Syslemannen var, som før sagt, nærmest øverste politimyndighet, men han hadde også med innkreving av skattene, kontroll av at folk hadde de våpen de skulle etter loven, og han skulle holde ting og oppnevnte domsmenn. Når han nå så sjelden er til stede i bygda, må vi regne med at lensmannen ofte har måttet ta seg av alle disse pliktene, og det ga ham stor makt og muligheter for misbruk. Derfor er det at det blir nødvendig å slå fast at lensmennene selv skal være bygdefolk. Det er vel mulig at syslemennene har satt sine spesielle tjenere til disse vervene fra først av, og under Håkon V har det tydeligvis ofte vært klaget over lensmennene. Blant annet blir de beskyldt for å stevne folk til lagmannen for småsaker i stedet for å la sakene bli avgjort på bygdetinget. Etter Mannedauen hører vi ikke mer om disse klagene, og da er det også sikkert at lensmennene virkelig var «gode bønder i bygda» — kanskje mest fordi det ikke var så lett å finne andre høvelige folk til arbeidet. Det kunne være slitsomt nok å være lensmann, og inntektene har neppe vært store. Vi vet ikke hvordan syslemennene betalte lensmennene, men de har vel måttet gi dem del i sin egen inntekt av bøter og av krongods, og dessuten var de skattefrie. Lensmennene har vel vært nokså selvstendige i nedgangstidene etter 1350, det ser vi blant annet av at de ikke lenger kalles «syslemannens lensmann», men rett og slett «lensmann på Ringerike». Vi kjenner til tre stykker mellom 1350 og 1500, Åsulv Håkonsson (1356), Eivind Jonsson (1454) og Gudbrand Torkelsson (1470). Vi vet ikke noe om disse mennene bortsett fra navnene, men i alle fall Åsulv Håkonsson har visst hatt etterslekt som var jordeiere på Ringerike, for omkring 1400 finner vi en Håkon Åsulvsson som lagrettemann og

jordeier, og han er vel sønn til lensmannen. Det sies ikke noe om hvor disse lensmennene bodde, for skikken med å bruke gårdsnavnet som «etternavn» dukker først opp etter 1500.

Fra 1500-tallet kjenner vi navnet på noen flere lensmenn. I 1511 er Gunner Dyresson lensmann, og han er vel den samme som «Gunnar lensmann» i 1528. Siden han var skattefri, er han ikke med i manntallet over dem som betalte gjengjerd i 1528-29, og da må han ha hørt til på en av de gårdene som mangler i manntallet, dvs. Storøya, Mo i Steinsfjordingen, Gudsgarden, en Sætrang- og en Berg-gård i Haug. I 1557-61 er Lars Mo (Steinsfjordingen) lensmann, i 1576 og 1591 Søren Hverven, i 1594 Torstein Tanberg, i 1596-97 var det ingen, men i 1597 og 1601 er Ola Bjørnstad i Steinsfjordingen lensmann. Dessverre er det så få brev bevart fra Ringerike fra denne tida at ikke i noe tilfelle vet vi noe om hva slags karer de var, om de eide jord og om de var av gammel ringerikssett. Det eneste som er sikkert er at de satt på store gårder, og at de ikke var eiere av gårdene noen av dem; Hverven, Tanberg og Bjørnstad var offentlig gods, og største delen av Mo tilhørte utenbygds folk. Den første lensmannen vi vet litt mer om er Lars Lagesen Hesleberg, lensmann i 1610 og med noen avbrytelser utover til omkring 1633. Han satt også på offentlig gods, og eier ikke jordegods selv før etter sin lensmannstid, da han begynte med sagbruk i Heiern. Gjennom sin datter Marte er han stamfar for Hesleberg-ætta. Farsnavnet hans, Lage, fins ikke på Ringerike før hans tid, og det kan tyde på at Lars var innflytter, kanskje var han egentlig futens tjener og ble bygselmann på Hesleberg fordi futen hadde med bortbygslingen å gjøre. Noe lignende ser ut til å gjelde for den kjente lensmann Ola Torkelsen Hønen. Han var lensmann første gang 1636-37, og siden med mellomrom til ut i 1660-årene. I en sak om bruksretter i Skjerdalen snakker han om «den tid han har bodd på Ringerike», og i alle fall hadde ikke hans far vært bruker på Hønen. Nå vet vi også at han var gift med datter til futen Christen Laugesen, og da er det vel ikke urimelig å tenke seg at han har kommet til Ringerike som futens tjener først. De andre lensmennene vi kjenner fra før 1660 derimot ser ut til å ha hørt til på Ringerike, det gjelder for eksempel Ola Hønen i 1616 (en annen mann enn Ola Torkelsen), og Gunner Anderssen Klekken omkring 1650. Fra omkring 1625 finner vi en egen lensmann i Hole, den første er

Per Nordre Gjesval (1626—31), så kommer Bjørn Hundstad og Trond Vestre Stadum. Selveiere var ingen av dem, men på 1600-tallet har ikke det spilt noen rolle, for det var nesten ingen av de store gårdene som var selveierjord den gangen. Lensmannen på 1600-tallet hadde adskillig mer å gjøre enn sine forgjengere. For det første hadde folkemengden begynt å vokse ganske kraftig etter 1500, for det andre begynner sagbrukene å komme i gang, med stor tilgang av sesongarbeidere, og for det tredje hadde skattene økt. Før 1600 ser det ut til at folk stor sett har greid å betale skattene uten alt for store vansker, men utover på 1600-tallet, og særlig fra 1630, får vi stadig opplysninger om folk som ikke kan betale. Når det skjedde, måtte lensmannen til med stevning for ubetalte skatter og panting, eller, hvis det var helt klart at mannen ikke kunne betale, han måtte sørge for tingsvitne om dette. Hver gang en eller annen ble beskyldt for ett eller annet ulovlig, måtte lensmannen ut for å stevne ham eller henne, og futeregnskapene fra 1600-tallet er det stadig ført opp bøter fra folk som har oversittet lensmannsstevninger. Noen særlig populær mann kunne ikke lensmannen bli på denne måten, men så var det vel heller ikke akkurat sveklinger som ble satt til å være lensmenn. Det er nesten merkelig at futeregnskapene ikke har opplysninger om oppsetsighet mot lensmannen eller slagsmål med ham, for det er ellers ikke så få slagsmålsbøter i regnskapene.

Noen spesiell utdannelse for sitt yrke hadde ikke lensmennene. Lovkyndige burde de vel være, men det var et krav som ble stilt til alle på den tida. Det var vel også vanlig at de kunne lese, og helst skulle de vel kunne skrive også, men noe absolutt krav var det ikke. Det viktigste var sikkert at det var kraftige og myndige menn som kunne sette seg i respekt. Og kravet om at de skulle være bønder som hørte til i bygda ser ut til å ha gjeldt uavkortet i hele 1600-tallet; selv om de var innflyttere, var de bønder mer enn embedsmen, som drev sine gårder og hørte bondesamfunnet til. Futene sto alltid til en viss grad utenfor bondesamfunnet, de var oftest enten danske eller folk fra byene, og deres gårder var embedsgårder, som prestegårdene. Lensmennene representerte nok myndighetene overfor bygdefolket, men de kunne også være bygdefolkets representanter overfor myndighetene, og ofte er det lensmannen som fører ordet når folk har noe å klage på overfor myndighetene.

Betraktninger omkring en lampe

Når dagen takker for seg og kveldsmørket står tett inntil rutene, da blir gardinene rullet ned og lyset slått på. Taklampen, gulvlampen og lampetene. Værsågod — der ligger stua opplyst til innerste krok. Et lys uten den minste bevegelse. Forunderlig så lite det likner på sitt opphav: fossen som styrter rasende gjennom turbinrørene. Men makt har det, så natten og mørket må pent holde seg utenfor. Slik har vi barn av det tyvende år-dre det. Vi tenker forresten aldri over en så daglig-dags ting. Slik har det jo vært så lenge vi kan huske — nesten.

Nesten ja —. Jeg legger boka fra meg og lytter til nattesuset i trærne utenfor. Var det ikke en gang en parafinlampe som —?

Så med ett er det der. Barndomsminnet. Lykkelig levende ruller det seg ut — myldrende rikt av liv og glade møter. En verden for seg i en underlig overbelysning fra en gammel parafinlampe. Gjennom sinnet går en varm bevegelse som tenner alle sanser og gjør dem vake og vare. Den minste impuls blir øyeblikkelig registrert. Suser ikke en liten blågul flamme et steds, og er det ikke en fjern minnelse i luften om nystekt brød?

Slukk lamper og lampetter og la hestekreftene fare sin gnistrende ferd ut i natten. De kommer, disse hvite folene, når vi kaller på dem, men nå er det et annet lys som skal få skinne. En blågul, susende flamme under en rund blikkskjerm. Å herligdom! Den hang midt i taket i det blåmalte kjøkkenet og skinte over min barndom. Men da de hvite folene kom travende, ble lampen kastet på skraphaugen og vortes ikke lenger. Å om jeg kunne gjøre uretten god igjen. Da skulle den få hedersplassen i stua mi og alltid være blank og skinnende med olje av beste sort. Den brede veken med den festlige blå tråden i midten skulle være nyklippet og i orden. Når jeg var alene ville jeg tenne den og la den lyse, varmt og stille. Mine såre nerver ville falle til ro og mine jagende tanker samle seg om et enkelt og mildt symbol. Ja — om jeg bare kunne gjøre uretten god igjen. Så ville kanskje verden bli bedre å leve i og menneskene få et lykkeligere sinn. Slik står det for meg i tunge stunder.

Men det nystekte brødet — hva med det? Hå hå — jeg har en hemmelighet, noe tindrende

blankt og fullt av glede. Jeg trenger såvisst ikke gripe til kunster og knep. Her er det alt sammen:

Blant de mange kvelder i min barndom skiller en seg ut og melder seg først. En høstkveld med tung regnvind og mørkt sus i trærne rundt huset. Slik en kveld var det godt å være inne. Selv om jeg var barn, følte jeg bevisst at nå hadde jeg det godt. Hengelampen lyste så tindrende klart. Mor hadde fylt olje på den og børstet glasset så den riktig kunne gjøre nytte for seg. Nå kunne far lese «Opplandsposten» i ro og fred borte i hjørnet sitt. Han holdt den et godt stykke fra seg, men brukte ikke briller. Ja, så lenge er dette siden: far brukte ikke briller. Nå smuldrer hans ben forlenget i jorden, og selv er jeg avhengig av brillene mine når noe skal leses. Ja, tro meg eller ikke: jeg hører ikke så godt radioprogrammene heller hvis jeg ikke har brillene på. Hva det kommer av vet ikke jeg. Vitenskapen har ordet.

Men det nystekte brødet da, spør du kanskje litt irritert. Skal vi ikke snart høre litt om det?

Joda joda — det kommer, det kommer. Mor bakte brød den kvelden. Hun gjorde det ofte, men akkurat denne kvelden står så tydelig for meg. Hver liten ting ble en del av noe større som var i emning. Et budskap nådde meg langveis fra — en dunkel anelse som nærmet seg bevissthetens grense.

Dikter, sang det i meg. Du skal bli dikter du. Hører du: *Dikter!*

Ord uten mening og klangbunn i mitt sinn, men de slapp ikke taket i meg. Haket seg likesom fast i alt jeg rørte ved, og først og fremst den brune papirposen —.

Mor bakte brød. Det store knatrauget stod ved ovnen med en æsende brøddeig i. Den var alt eltet for annen gang og skulle nå godgjøre seg før brødemnene ble tatt ut og gjort ferdige til steking. Komfyren stod opphetet og parat til å gjøre sin plikt. En syrlig gjæret lukt fylte kjøkkenet. Mor ryddet av bordet.

— Se der, denne kan du tegne på, sa hun og gav meg den tomme papirposen det hadde vært bakstmel i.

I dag er det sikkert ingen barn som føler glede ved å få en tom papirpose stukket i neven, men dengang var det en gave. Det var ikke så flust med papir i heimene da som nå, og en slik stor pose kunne da jamen bli til litt av hvert. Tegne

på den var bra, men mere spennende var det å sprette den op og brette den sammen til en liten bok. I den kunne det skrives så mye rart, bare en fikk det til.

Jeg fikk det til den kvelden.

En underlig fortelling ble levende henover det brune posepapiret. Det var en vemodig historie om en gammel borg som var forlatt av sin eier. Han levde i sus og dus ute i den vide verden. Grønn mose grodde oppetter murer og spir, spinde og støv dekket de øde haller. Langt om lenge kom borgherren tilbake, men nå var han gammel og skulle ikke leve lenger. Så satt han inne i den ødslige borgen, mens aftensolen skinte på de gamle, tomme hendene hans.

Ja, det var visst ikke mer, men jeg husker hvor inderlig glad jeg var da fortellingen var ferdig. Dette var mitt eget verk. Jeg hadde ikke lest det noen steder, og poseheftet var troverdig nok. En nesten svimmel følelse betok meg da jeg merket at ordene på papiret dekket akkurat det jeg kjente inne i meg. Om og om igjen leste jeg og den samme lykkefølelsen rislet i brystet mitt for hver gang. Den grønne mosen var fint skildret, og kveldssolen som stod på skrå inn gjennom buegangene hade jeg fått godt til.

Far la avisen fra seg.

— Hva holder du på med der, spurte han blidt.

Jeg rakte ham stolt det vesle heftet, og han leste de store, steile bokstavene mine. Jeg så munnen hans forme ordene etter hvert — linje for linje. Da han kom dit den gamle mannen satt med hendene i fanget, gikk det plutselig et rykk over ansiktet hans. Det så nesten ut som han var på

gråten. Jeg ble skremt — hadde jeg gjort noe galt? Så med ett var det over og han rakte meg smilende heftet tilbake. Han sa ingenting, men blikket godkjente meg. Det trengtes ikke mer.

Imens hadde brødbaksten gått sin gang og nå lå seks nybakte brød på kjøkkenbenken. Mor smurte dem med fett forat skorpen ikke skulle bli hard. Blankpolerte og mahognibrune glinset de i lampelyset. Så vakre de var. Mors hender kunne jamen mange ting. Parafinlampen lyste overdådig og rikt på det hele. Det suste en liten sang der inne i flammen. Noe om drøm og lengsel. Tro om jeg kunne fange den og få den ned på papiret.

Jeg har skildret dette barndomsminnet så nøyaktig jeg kan, men det er noe som har falt ut av bildet: mine tre søsken. Kanskje hadde min yngre søster alt lagt seg så hun ikke kom med i lyskretsen, og mine to eldre brødre var vel ute i mørket og blåsten. Det var vel helst så. Men den sterke opplevelsen som min første fortelling var, har kanskje skubbet alt annet til side som uvesentlig. Det får nå være som det vil. En veldig opplevelse var det.

I brytere og kontakter ligger de hvite folene på sprang når som helst. Det gnistrer og lyner av hovene deres. Takk skal dere ha alle sammen. Livet i dag var utenkelig uten dere.

Men tilgi meg at mitt hjerte beveges av parafinlampen som lyste over min barndom og over mitt første, stolte verk. Den eide noe dere ikke kan gi meg.

En stille sang om drøm og lengsel.

Elling M. Solheim.

Ein kan lære no av alle ein treffer —

Det var almindelig før i tiden, at der gjennom bygdene vanket omflakkere. Jeg husker særlig en finnekjærring, som hadde to trofaste hunder i sitt følge. Hun kom innom mitt barndomshjem en sen høstkveld og spurte om hun kunne få seg noe mat. Ja, det passer svært godt det nå, hvis du tar til takke med vanngraut, sa mor, hun hadde nettopp kokt en stor gryte med vanngraut, som skulle være kveldsmat. Jo, det ville finnekjærringen gjerne ha. Mor øste opp en stor porsjon i en trebolle og en stor spelkom med tykk melk. Finnekjærringen ville gjerne få sitte i peisen, så fikk hun lonket ryggen sin. Hun fikk grautporsjonen, melken og treskjeen servert på en krakk ved pei-

sen. Finnekjærringen satte seg i peisen med en hund på hver side, foldet sine hender og bad en stille bordbønn. Hun tok den første matskjeen selv, gav så sine hunder hver sin og fortsatte slik. Da mor så hvordan hun gjorde det, ville hun la hundene få sin porsjon i særskilt matkopp, det kunne da ikke gå an å mate hundene med skjeen hun selv brukte. Da sa finnekjærringen, at hundene var like så reine i kjeften som hun, for det var ikke det som en fikk inn i kjeften som gjorde ein urein, men det som gikk ut av kjeften gjør ein urein, det står i skriften det, så det er nok sant. Hun fortsatte på samme måten med etingen til hun var ferdig. Mor bød henne mere, men nå

Straffesaker mot dyr

Har det noensinne forekommet på Ringerike
— at dyr er blitt straffet?

Som alle vet er det i vår tid aldri tale om straffesaker mot dyr. Bare mennesker har så stor forståelse at de kan gjøres rettslig ansvarlige.

Annerledes var det i mange land i gammel tid. Da hendte det at det ble ført ordinære prosesser mot dyr som var anklaget for forbrytelse, særlig om det gjaldt vold mot menneskers helse og liv.

Den offentlige anklager kunne da få satt dyret i varetektsarrest, men det var eieren som måtte møte for retten.

Ble dyret dømt skyldig, var straffen vanligvis at det skulle miste livet, og det på samme vis som en annen storforbryter, dvs. at dyret ble hengt, eller strypt ihjel og deretter hengt. Det hendte også at dyret ble stenet, brent eller halshugget.

Det forekom at det ble ringt med kirkeklokkene under henrettelsen. Og det var den vanlige skarpretteren som måtte tre i funksjon, og det selv om han måtte reise lange veger for å gjøre sin plikt.

Fikk dyret en mild straff, kunne det være fengsel en viss tid. Men ved de største forbrytelser hendte det at dyret ble pint og lemlestet før henrettelsen, slik som det ofte ble gjort med straffedømte mennesker. Det var tanken at dyret skulle gjennomgå samme lidelse som det hadde påført.

— I nyere tid var nok tanken den at dyrestraffer skulle skremme mennesker fra slike lovbrudd, og at eieren skulle lære å passe på dyrene sine.

* * *

I gamle dokumenter har man funnet mange eksempler på at dyr ble straffet. I Normandi i Frankrike hendte det f. eks. i året 1486 at et lite barn ble bitt av en gris, og det gikk betennelse i såret så barnet døde. Da ble grisen stillet for retten og i høytidelige former dømt til å henges. Det står i rettsdokumentene at publikum ble kalt sammen på torget og at grisen ble hengt etter reglementet.

Omtrent på samme tid hende det i byen Basel at en hane ble stilt for retten og dømt fra livet for

reiste hun seg, takket pent for maten, nå var de gode og mette alle tre, og la til, at det var velsignet godt å komme inn til så snille folk, det ville de nok få sin belønning for. Så gikk hun ut og fortsatte sin stillferdige vandring etter veien fulgt av sine trofaste hunder.

H. H. W.

hekseri og trolldom! Den ble likesom heksene brent på bålet på byens torg og meget folk var til stede.

Den siste dyreprosessen i Frankrike foregikk i året 1845. I øst-Europa hendte det så sent som i året 1864 at en gris ble dømt til å henrettes fordi den hadde bitt øret av en liten pike.

Som en kuriositet kan nevnes at i Russland ble for ca. 300 år siden, en bukk som var så slem til å stange, forvist til Sibir!

— Det er trolig at straffedommer mot dyr har sammenheng med Mose lov som sier at en okse som har drept et menneske, skal stenes.

Også kirken drev med dyreprosesser, og det er blitt sagt at dette har sin grunn i den hedenske tro på onde ånder som kom over dyrene, — og i kristen tid i troen på djevelen. Åndene og djevelen skulle fordrives på denne måten.

— Straffedommer mot dyr kjennes fra de fleste europeiske land: England, Frankrike, Tyskland, Nederland, Italia, Sverige osv. Sikkert har det også forekommet i Norge. Det forekommer meg at jeg i Hallingdal for mange, mange år siden hørte noe om at en hest eller okse hadde skadet eller drept et menneske og derfor ble slaktet etter først å ha fått kraftig juling.

Jeg har etterlyst slik tradisjon i Hallingdal, men uten resultat. Det eneste tilfelle jeg kjenner fra skriftlig tradisjon i vårt land, stammer fra Nord-Etnedal. I Johan Skrindsruds bok «På heimleg grunn. Folkeminne frå Etnedal (Norsk Folkeminnelags skrifter nr. 77), Oslo 1956, s. 115 heter det:

«Ved Gurihese, sunnanfør Høvdæ, var det ein ukse som drap ei ung gjente. Folk høyrde gjenta skreik og drog av garde, men dei kom for seint; gjenta var alt død.

Men uksen spente dei mellom fire hestar, som reiv honom i hel.» Denne henrettelsesmåte var ikke ukjent ute i Europa; den fanatiske munken Ravaillac, som i året 1610 myrdet den franske kongen Henrik 4., ble slitt i stykker av fire hester.

Dette viser at straffedommer mot dyr har forekommet også i vårt land.

Etnedal ligger ikke langt fra Ringerike. Finnes det slik tradisjon i Ringeriksbygdene?

Helge Fønnum.

HØNEFOSS TEGLVERK OG KALKFABRIKK

— Under samme ledelse —

Tlf. Sentralbord 34 - 112 - 264 - 507 - 1136

Teglverket direkte 264

JERN - BYGNINGSARTIKLER

MALERVARER - KJØKKENUTSTYR

TEGLVERKSPRODUKTER

Ti meter under dette bygg lagres det gode Hønefoss brygg

**Øl og
Mineralvann**

A.S HØNEFOSS BRYGGERI